

Man kan ikke blive stærk så hurtigt

- erfaringer fra efterværn for børn og deres mødre på krisecenter

© Boligfondens Krisecenter, 2005
Teksten kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

Rapporten er redigeret af Pia Kronborg, Boligfondens Krisecenter

Man kan ikke blive stærk så hurtigt
- erfaringer fra efterværn for børn og deres mødre på krisecenter

ISBN: 87-991077-0-8

Layout & Tryk: Reese Grafisk/Grafikkonsulenten, Esbjerg.

1. udgave, 1. oplag.
Trykt i 250 eksemplarer.

Rapporten er gratis og kan rekvireres hos
Boligfondens Krisecenter eller downloades www.bfkc.dk

Boligfondens Krisecenter
Callisensvej 11
2900 Hellerup
Tlf. 39 61 21 35
Fax. 39 61 21 87
E-mail. post@bfkc.dk

Mere information om Boligfondens Krisecenter
findes på følgende adresse: www.bfkc.dk

Man kan ikke blive stærk så hurtigt

- erfaringer fra efterværn for børn og deres mødre på krisecenter

Indledning	5
Rapportens opbygning	6
 Konklusion og perspektivering	 7
Mødrene	8
Børnene	8
Etniske minoriteter – en særlig udsat gruppe	9
Den voldelige mands tilstedeværelse i mødrenes og børnenes liv	9
Bekymring for børnenes situation efter endt krisecenterophold	11
Efter efterværnet – hvad så?	11
 Projektets design og styringsredskab	 13
Mål	13
Delmål	13
Målgruppe	14
Rammer	14
Arbejdsmetoder	15
Succeskriterier	17
Projektets varighed og forankring	17
 Projektets deltagere og opfyldelse af succeskriterier ...	 19
Deltagere	19
Opfyldelse af projektets succeskriterier	20
 Metodeforståelse og cases fra projektet	 21
Den dynamiske metodeforståelse	22
Den systemiske tankegang	22
Den anerkendende samtale	23
Dobbeltprocessen	23
Case	23
<i>At bygge bro</i>	24
<i>Refleksion over case og metode</i>	25
Metodeforståelsens krav til organisationen og den professionelle	26

Voldens konsekvenser for kvinder og børn – teori og praksis	27
Kvinderne	27
Børnene	28
<i>Børns normale udvikling .....</i>	28
<i>Beskrivelse af den vold, børnene har overværet og/eller været udsat for .....</i>	29
<i>Børns reaktioner og signaler på mistrovsel .....</i>	29
<i>Børnenes overlevelsesstrategier .....</i>	30
Cases	31
<i>Fiktiv historiefortælling .....</i>	31
<i>Refleksion over case .....</i>	32
<i>Anerkendende samtale .....</i>	33
<i>Refleksion over case .....</i>	34
 Erfaringer fra og dilemmaer ved efterværn i hjemmet	 35
<i>Case A .....</i>	36
<i>Case B .....</i>	36
<i>Case C .....</i>	36
<i>Case D .....</i>	37
<i>Case E .....</i>	37
Refleksioner på baggrund af cases	37
 Kvindernes oplevelse af efterværnet	 39
Kvindernes motivationer for at modtage efterværn	39
Efterværnets betydning for kvinderne og deres børn	41
Kvindernes forslag til forbedringer af efterværnsindsatsen	42
Konkluderende bemærkninger	42
 Bilag	 44
 Litteraturliste	 45

Indledning

I 2002 udarbejdede Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte en rapport, som omhandler 5230 børn på krisecenter¹. Dette arbejdes resultater blev fremlagt for pædagoger fra krisecentrene. Tallene, resultaterne og voldsramte kvinders børns vilkår var på mange måder en bekræftelse af vores daglige arbejde, men gav samtidig yderligere grund til bekymring for de børn, hvis livsvilkår og hverdag er præget af vold, trusler om vold og uforudsigelighed. Vi ved, at vold er skadeligt for både voksne og børn, og vi ved, at børnenes livsvilkår bliver væsentligt forbedret, mens de opholder sig på krisecenter, men rapporten efterlod os uden svar på, hvordan det går børnene, når de sammen med deres mødre flytter fra krisecentret.

En af medarbejderne fra Boligfondens Krisecenter tænkte de første tanker i forhold til at udvikle et projekt direkte møntet på børnene efter udflytningen fra krisecentret – et projekt som skulle fungere som en naturlig forlængelse af krisecenteropholdet.

Vi og krisecentrene landet over var i 2002 allerede vidende om, at mange kvinder og børn havde flere ophold på krisecenter bag sig. Vi var også begyndt at indskrive voldsramte kvinder, som fortalte, at de selv havde boet på krisecenter som børn sammen med deres mødre. Vi har gennem mange år talt om, hvorvidt vores indsats på krisecentrene mere fungerede som et plaster på såret - en pause fra vold - end en egentlig mulighed for at starte et nyt og fremtidigt liv uden en voldelig partner. Vi blev glade og troede på vores arbejde, når vi fik bekræftet, at det nogle gange lykkedes for vores familier at fastholde et liv uden vold, men også ærgerlige og efterrationaliserende, når vi i andre tilfælde fik oplyst, at kvinderne havde genoptaget samlivet med den voldelige mand.

Med et projekt direkte møntet på børnenes livsvilkår var det vores ønske at være med til at forebygge, at børnene fra krisecentret oplevede vold igen, efter deres ophold på Boligfondens Krisecenter. Vi ville med projektet forsøge at støtte mødre direkte og børnene indirekte i ikke at vælge et liv med risiko for vold og samtidig sikre, at børnene ville få relevant hjælp i tilfælde af, at deres mor igen blev udsat vold eller trusler om vold.

Samtidig ønskede vi også via projektet at blive klogere på vores egne metoder og undersøge, hvad der virker, og hvorfor det virker, for på den måde at blive dygtigere. Vores håb var, at større refleksion over brugen af

¹ "5230 børn på krisecenter: En deskriptiv undersøgelse" (2002) af Hanne Behrens, Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.

metoder og udvikling af nye metoder kunne være medvirkende til at støtte flere mødre i at lære at beskytte sig selv og deres børn mod grænseoverskridende adfærd og voldelige handlinger.

Efterværnsprojektet for børn på Boligfondens Krisecenter foregik over en toårig periode, fra august 2003 til august 2005. I projektet deltog 52 mødre og 79 børn.

Projektet er finansieret af Socialministeriet. Sissel Lea Nielsen, konsulent fra Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte har givet processtøtte til projektet, samt foretaget interviews med nogle af de kvinder, der sammen med deres børn har modtaget efterværn. Formålet hermed var at få indblik i, hvordan kvinderne har oplevet efterværnet.

Vi håber, at vores erfaringer fra efterværnsprojektet for børn på Boligfondens Krisecenter, vil være til inspiration for krisecentre landet over, samt være medvirkende til at synliggøre, at det er nødvendigt med en forstærket indsats og yderligere prioritering af hjælp til voldsramte kvinder og børn på krisecenter.

Rapportens opbygning

Vi indleder med rapportens konklusioner og perspektiveringer, hvor læseren bliver præsenteret for efterværnsprojektets vigtigste erfaringer, og den nye viden om voldsramte kvinders og deres børns situation efter ophold på krisecenter, som projektet har ført med sig.

For at få indblik i, hvilke tanker og mål, der ligger forud for efterværnsprojektet, beskriver

vi derefter projektets design og styringsredskab, herunder succeskriterier og opfyldelse af disse.

Efterfølgende præsenteres projektets metodeforståelse, som eksemplificeres med konkrete cases fra efterværnet. Vi har i projektet arbejdet ud fra en dynamisk metodeforståelse, og vi diskuterer de nye krav, som metodeforståelsen stiller til os som professionelle og til krisecentret som organisation.

Volden har alvorlige konsekvenser for såvel mødrene som børnene. Vi præsenterer teorier, som vi er inspireret af i det daglige krisecenterarbejde, og viser gennem konkrete cases, hvordan vi i efterværnsarbejdet anvender teorierne i tæt samspil med vores metodeforståelse.

Efterværnsprojektet, som overvejende foregår i mødrenes og børnenes hjem, har afstedkommet en masse nye erfaringer men også dilemmaer i krisecenterarbejdet. Disse erfaringer og dilemmaer har vi valgt at præsentere gennem en række cases, som vi efterfølgende diskuterer.

Endelig følger mødrenes beskrivelser af deres oplevelse af efterværnsprojektet. Der er bl.a. fokus på, hvilke motivationer, mødrene har haft for at takke ja til tilbuddet om efterværn fra Boligfondens Krisecenter, og hvilken betydning efterværnet har haft for dem selv og deres børn.

Bagerst i rapporten har vi lavet en liste med litteratur, som vi har hentet inspiration fra, både i efterværnsarbejdet og i udarbejdelsen af denne rapport.

Konklusion og perspektivering

På det helt overordnede niveau er konklusionen på Boligfondens Krisecenters efterværnsprojekt for børn og deres mødre, at det på stort set alle fronter har været et meget vellykket projekt. Vi har formået at udvikle metoder, som er virksomme i forhold til målgruppen. Fagligheden i personalegruppen er højnet i løbet af projektperioden, og der er skabt en større bevidsthed om, hvilke metoder vi anvender, og fremover ønsker at anvende, i arbejdet med at støtte voldsramte kvinder og dermed deres børn til at leve et fremtidigt liv uden vold.

Projektet har givet os som personalegruppe og området generelt en ny og dokumenteret viden om voldsramte kvinders og børns liv efter endt krisecenterophold. Viden, som har gjort os klogere og i fremtiden kan være medvirkende til, at vi som specialområde må revidere nogle af vores forforståelser. Viden, som "kalder på" nye tiltag, hvis vi som professionelle socialarbejdere og på det socialpolitiske niveau skal forebygge vold mod kvinder og forhindre en videreførelse af vold til de næste generationer.

Det er ny viden, at den voldelige mand i et meget stort omfang er tilbagevendende i kvindernes og børnenes liv efter end krisecenterophold. 52 kvinder der tilsammen har 79 børn har modtaget efterværn. For 75 % vedkommende er manden enten flyttet tilbage til kvinden og de har genoptaget samlivet, eller han kommer jævnligt i kvindens og børnenes hjem med et udtalt ønske om, at de skal genoptage deres samliv. Kvinderne udtrykker ønske om ikke at være eller igen blive kæreste med og bo sammen med den mand, som de flygtede fra, men mangler redskaber, psykisk overskud og mod til at fastholde deres ønske om løsrivelse. Da denne nye viden om den voldelige mands tilstedeværelse i mødrenes og børnenes liv efter endt krisecenterophold er central for projektets mål: "At voldsramte børn sikres et liv uden vold", har vi viet et helt afsnit til denne problemstilling (se nedenfor).

Mødrene giver udtryk for, at både de og deres børn gennem efterværnet har fået mere styrke. Vi har mødt dem med forståelse, anerkendelse og omsorg, og herigennem har de genfundet troen på, at de på sigt vil kunne magte en selvstændig tilværelse. Men de fleste mødre giver samtidig udtryk for, at der er lang vej igen, og at de har behov for mere efterværn. Det arbejde, vi har påbegyndt på krisecentret, og senere fulgt op gennem efterværnet, har været med til at sikre børnene og deres mødre et lille skridt på vejen, men de har behov for mere hjælp. Dette har imidlertid ikke været muligt inden for dette projekts rammer, og vi opfordrer derfor til, at der i

dansk socialpolitik tænkes i mere langsigtede løsninger, når det gælder hjælpen til voldsramte kvinder og børn.

Mødrene

Vores forforståelse af voldsdynamikken er blevet ændret fra en fornemmelse af til en viden om, at voldsramte kvinder på lige fod med voldelige mænd har et behandlingsbehov. Kvinderne har brug for længerevarende professionel hjælp i forhold til at lære at sætte grænser og beskytte sig selv, men også i forhold til at styrke deres selvværd og tro på egen formåen.

At kvinderne har et behandlingsbehov, hænger dels sammen med de traumatiske oplevelser, de har været udsat for, og dels at kvinderne gennem lang tid ikke handlet på en måde, hvor der har været overensstemmelse mellem det de føler, og det de gør. Dette kan medvirke til, at de ender i en offerrolle, hvor de ikke er i stand til at tage ansvar, hverken for eget liv eller for deres børns liv. Vi har set, at et sådant mønster kan blive selvforstærkende, og når det sker, er resultatet, at kvinderne ikke magter at være der for deres børn og ikke magter at frigøre sig fra manden. Deres selvværd er svækket, og i værste fald bliver kvinderne deprimerede og på lang sigt selvmordstruede.

Vi kan som krisecentermedarbejdere være med til at gøre en forskel, hvis vi erkender, at kvinderne er ansvarlige for eget liv og handlinger - det er muligt for dem med hjælp fra andre at frigøre sig fra en voldelig partner. Men det tager lang tid, og det er hårdt arbejde for voldsramte kvinder at se på egne handle-mønstre og ændre det, som er uhensigtsmæssigt. Som krisecenter kan vi støtte kvinden gennem samtaler, og pædagogisk uddannet krisecenterpersonale med relevant efteruddannelse vil kunne tilbyde længerevarende og dybere behandlingsforløb, som kvinderne og ofte også deres børn har brug for. Behandling af de voldsramte kvinder og deres børn bør således varetages af behandlere, som udover at have kendskab til almen psykologi også har kendskab til de dynamikker, der opstår, når man lever i et voldeligt samliv.

Vi startede ud med at tilbyde mødrene og deres børn tre måneders efterværn. Vores erfaring er imidlertid, at de har brug for massiv støtte i op til ét år efter fraflytningen fra krisecentret. I de familier, hvor vi har udvidet

efterværnsperioden, er det lykkedes for flere kvinder at opretholde og fastholde deres ønske om at leve et liv uden den voldelige partner. Gennem samtaler med os har kvinderne fået mulighed for at fortælle om deres tvivl, skyld, skam, bekymringer og angst, som har gjort dem svage overfor mandens ønske om at genoptage samlivet. Gennem samtaler med os har kvinderne fået hjælp til at finde ind til deres egne ønsker, og samtidig fået lejlighed til at reflektere over andre handlemuligheder end dem, de normalt benytter sig af.

Børnene

Børnene, som har været projektets hovedmålgruppe, er en sårbar og meget udsat gruppe. Børnene har på ingen måde mulighed for at forhindre den vold, deres mor og eventuelt de selv er udsat for. Volden foregår imellem deres omsorgspersoner, og derfor har børnene reelt ingen mulighed for at undgå at se, høre eller deltage. Børnene udviser på forskellig vis deres mistrivsel og afmagt overfor deres livssituation. Under opholdet på krisecentret sker der for de fleste børn en forbedring i forhold til deres udvikling og trivsel, men børnene er efter opholdet igen i risiko for mistrivsel.

Børnene gør åbenlyst modstand, når den voldelige mand (i langt de fleste tilfælde er det deres far) igen begynder at komme i deres hjem, enten ved at deres adfærd ændres eller for de ældre børns vedkommende ved, at de verbalt enten appellerer eller truer deres mor til at beskytte sig selv og dem selv mod den voldelige ekspartner. Hvis mødrene ikke formår at efterkomme dette ønske om beskyttelse, begynder børnene igen at samarbejde for at forhindre voldelige episoder. Dette gør de blandt andet ved at vise varme følelser overfor den voldsudøvende mand, samt ved at genopbygge deres gamle forsvarsmekanismer, hvor de overtilpasser sig og dermed forsøger at forebygge nye voldelige episoder.

Børnenes primære udbytte af efterværnet er de positive voksenrelationer, der er skabt mellem os og dem – positive relationer som allerede startede under krisecenteropholdet, og som senere blev fulgt op i efterværnet. Børnene har under deres ophold på krisecentret oplevet at blive set, hørt og forstået i forhold til deres liv, følelser og tanker. Børnene udviser stor glæde, når vi fortæller, at vi kommer og besøger dem i deres nye hjem, skal holde møde på deres nye skole, eller at

vi kommer andre steder, som har betydning for dem. Når vi kommer på efterværnsbesøg, er vi ventet af børnene, som er ihærdige og insisterende på, at vi skal se deres værelse og deres personlige ting, såsom legetøj, deres seng eller andre ting, som er en del af deres nye liv uden for krisecenteret.

De mindre børn udviser i deres handlinger og adfærd, hvordan de har det, og beder på den måde om vores hjælp, hvis der er ting, som ikke fungerer. Fx er nogle børn meget urolige under vores besøg i deres nye hjem, andre børn søger tæt fysisk kontakt. Børnenes reaktioner gør os opmærksomme på, hvis de og deres mor har brug for hjælp. De ældre børn vil meget gerne fortælle os, hvad der er sket i deres, siden de flyttede fra krisecentret, eller siden sidst, vi var på besøg. Nogle børn fortæller os – hvis mødre ikke selv gør det – at deres far er begyndt at komme i deres hjem. På den måde viser de os, at der er skabt en tillid mellem os, som gør, at de har en tro på og en forhåbning om, at vi kan hjælpe deres mor med de problemer, som er en del af deres liv efter krisecenteropholdet.

Fem af de 79 børn, som har deltaget i projektet er blevet tilbudt og har taget imod individuelle samtaler som en del af efterværnsforløbet.

Etniske minoriteter – en særlig udsat gruppe

Efterværnsprojektet har vist os, at etniske minoritetskvinde og deres børn er en særlig udsat gruppe. De etniske minoritetskvinde udviser i særlig grad tegn på depression og handlingslammelse, og er afmægtige i forhold til at være organiserende, opdragende og rammesættende, således at deres børn vil få mulighed for at trives og fungere i det danske samfund. Ofte er de etniske minoritetskvinder også mangelfuldt integrerede; de er ikke i stand til på egen hånd at etablere sig i egen bolig, at få deres børn opskrevet i daginstitutioner, eller i stand til at læse og forstå offentlige breve.

De etniske minoritetskvinders og dermed deres børns liv er præget af fattigdom, både på det materielle og det sociale plan. Det har været en chokerende oplevelse for os som krisecentermedarbejdere at besøge disse mødre og børn i deres nye hjem. Mødre, som havde fungeret forholdsvis godt under krisecentrets

rammer, mangler redskaber til at leve et selvstændigt liv uden for krisecentrets rammer. Flere levede uden møbler, senge, dyner og lys i deres lejligheder. Endvidere er den sociale isolation, som disse kvinder lever i, enorm. Ofte var besøg fra os på krisecentret og indkøb i supermarkedet den eneste kontakt, de havde med deres omverden. Vi ved nu, at disse kvinder og deres børn både under og efter krisecenteropholdet er dybt afhængige af, at der er nogle til at støtte dem til at begå sig i det danske samfund.

De etniske minoritetskvinde skal sikres integration og en langsom udslusning fra krisecentret, hvis de på sigt skal kunne magte at leve et selvstændigt liv. I skrivende stund kunne vi forestille os en form for bofællesskab, hvor etniske minoritetskvinde lærer, hvordan man kan begå sig som enlig mor i det danske samfund. Kvinderne har brug for det, vi vil kalde en øvebane, hvor de med støtte skal lære at løse de opgaver, der er som voksen og selvstændig eneforsørger.

Positivt er det imidlertid at erfare, at de kvinder, der er bedst til at fastholde deres ønske om at leve et liv uden vold, er de etniske minoritetskvinde, som ikke var forelskede i deres mænd, da de indgik ægteskab. Baggrunden for dette, har vi et ønske om at undersøge nærmere via et andet projekt. Vores umiddelbare forklaringer på hvorfor det er lettere for disse kvinder at fastholde deres ønske om at leve et liv uden vold er, at de ikke i samme grad som etnisk danske voldsramte kvinder har ambivalente følelser i forhold til deres eksmand, og fordi de er meget mere bevidste om, at vold i ægteskabet er ulovligt og ikke en del af den aftale, de indgik med manden, da de giftede sig.

Den voldelige mands tilstedeværelse i mødrenes og børnenes liv

Et andet og vigtigt område, vi i efterværnsperioden blev yderligere opmærksomme på, er den voldelige mands tilstedeværelse i både kvindernes og børnenes liv efter endt krisecenterophold.

Vi har fulgt i alt 52 mødre og 79 børn i projektperioden. Hver fjerde (23 %) kvinde har genoptaget samlivet med den voldelige mand. Hver tredje (34 %) kvinde får besøg

af den voldelige mand i sit hjem. Vi ved fra samtaler med kvinderne, at manden ønsker samlivet genoptaget og forsøger at overtale kvinden til dette. Nogle kvinder fortæller, at de ønsker at hjælpe deres eksmand, fordi han giver udtryk for at have brug for hendes hjælp, fx til støtte til antabusbehandling. Derudover fortæller kvinderne, at manden understreger, at det er vigtigt, at de er sammen for børnenes skyld, hvilket ofte er det punkt, som er mest smerteligt for kvinden, idet det i stor grad også er et dybtfølt ønske hos hende at kunne leve sammen som familie.

Hver femte (19 %) kvinde har kontakt med den voldelige mand, enten telefonisk eller direkte. Kontakten til manden omhandler udelukkende aftaler omkring børnene. Næsten hver femte (17 %) kvinde har ingen kontakt til den voldelige mand.

Som tallene med stor tydelighed viser, var vores fornemmelse rigtig i forhold til, at mange af de voldsramte kvinder har mere kontakt med eksmanden efter fraflytning, end det var deres ønske, mens de boede på krisecentret under beskyttelse. Under opholdet var det de fleste kvinders klare ønske ikke at være i tæt kontakt med manden. Men de fleste kvinder ønskede dog et venskabeligt forhold til manden, hvor fokus skulle være samarbejdet omkring deres barn eller børn.

Vi ved fra syv års børnestatistisk materiale fra Boligfondens Krisecenter, at den voldelige mand, kvinden flygter fra, i over 90 % tilfælde er biologisk far til hendes børn. Dette betyder, at selv om kvinden bliver skilt og fastholder sit ønske om at leve uden ham, så er hun som oftest i en situation, hvor faderen har samværsret med deres fælles børn. Dette betyder i langt de fleste tilfælde, at der under en eller anden form vil være kontakt mellem de voksne.

I samtaler med mødre om deres forhold til deres børns far, fortæller de os, at de ønsker et kammeratligt forhold til ham, hvor de kan leve uden hinanden, men samarbejde positivt omkring deres børn. Manden går efter kvindernes udtalelser med til en sådan aftale i første omgang, men begynder langsomt at overtale hende til at genoptage deres samliv. I denne periode er det svært og indimellem nærmest umuligt for kvinden at sige fra og sætte grænser i forhold til egne ønsker og behov.

Mens kvinden bor på krisecentret bliver de formelle og juridiske problemstillinger som hovedregel afklaret. Der er sat separation eller skilsmisse i gang, forældremyndigheds-spørgsmålet er helt eller delvis afklaret, og der er fra statsamtets side fastsat rammer omkring samværet mellem faderen og børnene. I teorien er forudsætningerne for at kunne påbegynde et nyt liv således på plads. Aftaler om samvær er tit forsøgt løst på en måde, så manden ikke behøver at komme i kvindens nye hjem eller omvendt. Fx kan der være lavet en aftale om, at aflevering og afhentning af børnene foregår i daginstitutionen eller skolen.

I 6 % af familierne har faderen fået den fulde forældremyndighed over børnene. Vores arbejde med disse mødre er af den årsag blevet tilpasset det vilkår, at de var mindre sammen med deres børn end normalt. Kontakten mellem forældrene omhandler udelukkende samvær og andet omkring børnene. Mødrene i denne situation beskriver sig selv som begrænsede og ufrie, idet de til stadighed føler sig overvåget og kontrolleret af deres tidligere partner. Kvinderne oplever, at manden bruger forældremyndigheden over børnene som en måde at bevare magten over hendes liv og handlinger.

Projektet tog en væsentlig drejning, da vi erkendte den virkelighed, at den voldelige mand i mange tilfælde var til stede igen i mødrenes og dermed børnenes liv efter endt krisecenterophold. Risikoen for ny vold var til stede og derfor besluttede vi, at vi i arbejdet måtte vægte kvindernes personlige løsrivelse højere end vi, som udgangspunkt, havde gjort. Vi skulle dermed være mere fokuserede på voldsproblematikken og gennem samtaler med kvinderne finde ud af, hvor tæt og hvilken form for kontakt, der var mellem hende og manden, hendes følelser i forhold til denne kontakt og eventuelle behov for mere psykologisk hjælp til at løsrive sig, hvis det stadig var det, hun ønskede.

Vi er i løbet af projektperioden blevet mere bevidste om og mere realistiske i forhold til, hvad vi kan forvente at være med til at skabe af forandringer i voldsramte kvinder og børns liv. Vi arbejder pædagogisk med familierne i en periode på mellem tre til seks måneder, og problemstillingen er langt mere omfattende og kompleks, end man almindeligvis antager. Vi er nu overbeviste om, at mødre skal have tilbudt behandling og andre langsigtede

løsninger for, at de og dermed deres børn kan løsrive sig fra den voldelige partner og fastholde et liv uden vold.

Vi møder kvinderne lige, når de har truffet deres beslutning om et liv uden vold, og de bliver stærke i troen, mens de lever i et socialt fællesskab på krisecentret. Kvinderne møder forståelse og får støtte til at føle dét, de føler, og de oplever måske for første gang i deres liv, at den vold, de har været udsat for, ikke bagatelliseres og mistænkeliggøres. Kvinderne fortæller, at de ofte bliver usikre på, om dét, de føler og tænker, er i orden. De er ensomme både i det voldelige forhold, men også når de igen bliver alene med deres børn.

Derudover fortæller kvinderne ofte om deres forhold til manden, som et forhold, hvor de i begyndelsen af deres kærlighedsforhold skiftes til at hjælpe hinanden. De bliver hurtigt hinandens eneste fortrolige og dermed meget afhængige af hinanden. Dette kan være med til at forklare den ansvarsfølelse, nogle kvinder føler for deres samlever eller ægtefælle, når de forlader ham. Nogle kvinder beskriver det som om, han var ét af deres børn. De er bekymrede for hans trivsel og hjælper og trøster ham, når han er ulykkelig eller afmægtig.

Ensomheden, usikkerheden, et svækket selv-værd, drømmen om en "rigtig familie" og et dybtfølt ansvar for at hjælpe manden er væsentlige forhold, når man ønsker at forstå, hvorfor kvinderne på trods af et ønske om et liv uden vold, alligevel vælger at lukke deres eksmænd ind i deres nye hjem.

Bekymring for børnenes situation efter endt krisecenterophold

Vi er bekymrede i forhold til den nye viden, projektet har været med til generere i forhold til mødrenes og børnenes situation efter endt krisecenterophold. Dels fordi fædre i mange tilfælde ingen behandling eller hjælp har modtaget i forhold til deres voldelige adfærd, og dels fordi vi oplever, at mødre efter endt krisecenterophold har svært ved at beskytte både sig selv og deres børn overfor grænseoverskridende adfærd, vold og verbale krænkelser.

Børnene udtrykker deres bekymring - både verbalt og nonverbalt - for, at deres mor vil

genoptage forholdet til den mand, som har udsat hende for vold. Vi ved nu fra praksis, at denne bekymring har et naturligt udspring i virkeligheden, idet der er flere familier, hvor manden begynder at komme i hjemmet, mens efterværnsforløbet er i gang. I de forløb, hvor vi blev positivt vidende om, at manden igen opholdt sig eller kom jævnligt i kvindens hjem, har vi tilbudt samtaler og møder på krisecentret. Flere kvinder modtog dette tilbud både til dem selv og deres børn.

Vi er vidende om, at børnene forsøger at beskytte deres mødre og sig selv imod ny vold. De gør det ved at skifte mellem at appellere til hende og true hende. Når børnene oplever, at de ikke kan tale deres mor fra at genoptage forbindelsen, begynder de at samarbejde ved fx at vise varme følelser for manden i moderens tilstedeværelse, hvilket kan få moderen til at tro, at barnet ikke længere er bange, og at det er i orden for barnet, at de voksne igen er sammen. Disse oplevelser taler vi med mødre om, hvis de tager imod tilbuddet om at komme her. Vi taler om, hvordan børn reagerer, og hendes eget motiv for at genoptage forbindelsen med manden.

Når vi skal fokusere på, hvordan vi kan hjælpe børnene bedst, ud fra den viden vi har nu, bliver forholdet omkring oplysning og viden til andre professionelle voksne meget relevant, således at børnene ved, at der er voksne, som de kan henvende sig til i deres daglige miljø. De voksne må dermed være med til at beskytte og hjælpe barnet i de tilfælde, hvor deres forældre ikke formår det.

Vi står imidlertid tilbage med en masse spørgsmål: Er det overhovedet muligt for os som krisecentermedarbejdere at blive andet end aflastning for børnene? Hvordan sikres børnene et liv og opvækst uden vold, hvis ikke deres forældre får den nødvendige psykologiske behandling, enten til at lære at sige fra over for vold eller til at stoppe med at udøve vold? Hvor længe kan børn leve i familier med voldsproblematikker uden at tage varig skade? Hvordan sikres de børn, som flytter med deres mor direkte tilbage til den voldelige mand?

Efter efterværnet – hvad så?

Det blev forholdsvis hurtigt tydeligt for os, at mødre og børnene får en ganske særlig

tilknytning til krisecentrets medarbejdere i forbindelse med deres ophold her og i eftervænsperioden. Vores ønske om at være der i en kort periode for så at lade nogle andre tage over, er således ikke i overensstemmelse med det mønster, der tegnede sig i projektperioden. Kvinderne vender tilbage til krisecentret for at få hjælp og støtte efter endt efterværn – det gælder også i de tilfælde, hvor andre professionelle instanser eller behandlere er blevet tilknyttet familien.

De tanker, vi har gjort os om dette er, at vi ofte er de første professionelle, som de har betroet deres voldshistorie og liv til, og at vi har været vigtige personer i en periode, hvor deres familie har været i opløsning. Mødrene har startet en løsrivelsesproces væk fra et voldeligt samliv, og de fleste var i en eller anden form for krise, mens de boede på krisecentret. Vi har "levet" sammen med dem i en kortere eller længerevarende periode, hvor de har været i en sårbar og skrøbelig livssituation,

uden bolig og med en usikker fremtid. Vi har været med til at skabe håb om et anderledes liv, et liv uden vold og meningsløshed. Når kvinderne flytter ind på krisecentret, er det som oftest med et ønske om et anderledes liv, et liv i frihed, et liv uden vold og skænderier, et positiv samliv med deres børn og eventuelt en ny kæreste eller mand, som ikke slår dem.

Når de flytter fra krisecentret er det stadig med ønsket om, at livet vil blive anderledes end før - at drømmen om et andet liv vil blive en realitet. Livet udenfor krisecentret stiller store krav til kvinden både i form af selvstændighed og udholdenhed. Mødrene skal lære at blive i stand til at beskytte sig selv og deres børn, både mod pres fra den tidligere samlever, men også i flere tilfælde fra trusler eller voldelige handlinger. Vi kan med et efterværn på tre måneder hjælpe dem et stykke på vejen, men de behøver mere støtte og hjælp, hvis det skal lykkes dem at sikre sig selv og deres børn et liv uden vold.

Projektets design og styringsredskab

Projektets design og styringsredskab er udarbejdet med henblik på at få overblik over, hvad vi konkret ønskede med projektet - det vil sige, hvilke mål, vi havde og hvordan, vi skulle nå disse.

Mål

Målet med projektet er, at voldsramte børn sikres et fremtidigt liv uden vold. Vores begrundelse for det valgte mål er blandt andet baseret på "5320 børn på krisecenter" (2002)². Denne undersøgelse dokumenterer, at mange børn på landets krisecentre er i risikozonen i forhold til at udvikle posttraumatisk stressyndrom. Posttraumatisk stressyndrom kan opstå, hvis børn har dårlige livsbetingelser, lever i et omsorgsmiljø med begrænsede ressourcer eller andre former for negative påvirkningsfaktorer i familien.

Endvidere er det oftere og oftere, at vi, her på Boligfondens Krisecenter, indskrifter kvinder, der fortæller, at de selv har boet på krisecenter som barn og er opvokset i familier, hvor vold har været en del af hverdagen. Det er dybt bekymrende og har bekræftet os i, at man i langt højere grad bør opprioritere forebyggelse i voldsramte familier og derved forsøge at bryde den negative sociale arv.

På Boligfondens Krisecenter er vi i tæt kontakt med en del børn, som vi vurderer, er i risikogruppen for at udvikle langvarigt posttraumatisk stressyndrom. Sammenholdt med at mange af deres mødre og fædre selv som børn er opvokset i familier med vold, er der risiko for, at de viderefører voldsproblematikken i deres voksne liv.

I arbejdet med mødre og børn på krisecentret arbejder vi målrettet på at støtte mødrene i at vælge et liv uden vold, og samtidig opnå en erkendelse af, at det er dem, der skal beskytte deres børn imod vold i hjemmet.

Vi har gennem diskussion og drøftelser besluttet os for fire delmål for efterværnet, som er beskrevet nedenfor.

² Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.

Delmål

1. At fortsætte det allerede påbegyndte pædagogiske arbejde i relationen mellem mor og barn, med henblik på, at barnet har mulighed for at få hjælp til relevante problemstillinger.
2. At støtte barnet i at løse aktuelle problemstillinger/vanskeligheder.
3. At arbejde på at mødrene fremtidigt vælger et liv uden vold.
4. At ruste barnets professionelle netværk til at påtage sig ansvar og være relevant handlende i forhold til barnet.

Afgrænsning af delmål

Det er ikke realistisk at opnå alle delmål i alle familier, men vi vil via vores kendskab til familien arbejde med de delmål, som vi vurderer, er relevante og opnåelige – både set i forhold til familiens ressourcer og efterværnets varighed, som i udgangspunktet vil være i en periode på tre måneder. Vi vil være lydhøre overfor moderens ønsker og behov, men samtidig vurdere, om barnet har behov, som ikke tilgodeses i disse ønsker.

I forhold til delmål 4 vil barnets professionelle netværk være begrænset til skoler, fritidsordninger, daginstitutioner og socialforvaltningen.

Vi vil i det efterfølgende beskrive, hvilke overvejelser og begrundelser vi har for de valg, vi har taget i forhold til, hvilke delmål vi har sat op for projektet.

Overvejelser og begrundelser for valg af delmål

I forhold til delmål 1 vil det i nogle tilfælde være nødvendigt at hjælpe familien i deres indbyrdes relation, når de flytter ud i egen bolig. Dette pædagogiske arbejde er som oftest påbegyndt under opholdet på krisecentret, men der er stor variation i opholdenes varighed, mødrenes ressourcer og problemstillinger, og derfor vil det i nogle tilfælde være nødvendigt for pædagogen at skulle arbejde videre med dette delmål i projektperioden.

I forhold til delmål 2 er det vores erfaring, at vi som krisecenterpersonale er de første personer, som børnene fortæller deres voldshistorie til. Dette betyder, at vi sidder inde med

en særlig viden om barnets situation. Barnet vil som oftest åbne op for andre problemstillinger og vanskeligheder i forhold til os.

I forhold til delmål 3 ser vi en naturlig nødvendighed i at inddrage flere af krisecentrets kontaktpersoner. Mødrene har under opholdet haft tilknyttet en kontaktperson, og denne vil, sammen med børnemedarbejderne, arbejde videre med mødrene i forhold til at fastholde ønsket om et liv uden en voldelig partner.

I forhold til delmål 4 ønsker vi at videreformidle den viden, som vi har omkring børnene, deres historie, deres udviklingsstadiet, følelsesmæssige tilstand og deres reelle livsbetingelser til relevante samarbejdspartnere. Vi tænker her i første omgang på de fagpersoner, der er omkring barnet på skolen, fritidshjemmet, daginstitutionen, samt familiens sagsbehandlere i den kommune, de er tilknyttet efter fraflytningen fra krisecentret. Vi ønsker på den måde at sikre, at der fortsat vil være voksne, som kan fungere som støtte og tillidspersoner i forhold til barnet og samtidig voksne udenfor familien, som kan være relevant handlende, hvis der senere opstår vold i barnets familie.

Målgruppe

Den primære målgruppe for projektet er alle børn i de familier, hvor der under opholdet på krisecentret er blevet etableret kontakt. Den sekundære målgruppe er børnenes mødre og børnenes professionelle netværk i skoler, fritidshjem, daginstitutioner og socialforvaltningen.

Begrundelse for valg af primær målgruppe

Vi er som udgangspunkt overbeviste om, at stort set alle børn i voldsramte familier vil profitere af et efterværnstilbud som dette. Det er vores ønske, at projektet skal kunne tilbydes flest mulige, og derfor finder vi det relevant at give dette tilbud til alle de familier, som vi formår at etablere kontakt til på et bæredygtigt grundlag. Med dette mener vi, at der skal være støbt et minimum af fundament, som vi som medarbejdere sammen med familien kan arbejde videre ud fra. Vores valg af målgruppe giver os mulighed for at følge en stor gruppe af børn, og samtidig åbner det også mulighed for at følge nogle af de børn, som vi normalt aldrig ser igen efter opholdet på krisecentret.

Vi håber, at der i projektet vil ligge en mulighed for at hjælpe de børn, hvis mødre flytter tilbage til voldsudøveren. Her er det som oftest nødvendigt, at nogen i nærmiljøet kender deres historie, og derfor kan aflaste, støtte og styrke barnet i at kunne gebærde sig og udholde situationen i hjemmet. Det er også i denne situation vigtigt at kunne fokusere på netværk og barnets ressourcer. Der kan opstå situationer, hvor det er vigtigt, at en voksen udenfor familien "tager over", hvis barnets livsomstændigheder bliver uudholdelige for barnet. Vi har en formodning om, at det i den sidstnævnte gruppe af børn vil være nødvendigt at udvikle nogle særlige metoder, idet vi her vil arbejde med det forhold, at den voldelige far eller stedfar har samme bopæl som barnet og moderen.

Begrundelse for valg af sekundær målgruppe

For at kunne nå de mål vi har sat op for at børn sikres et liv uden fremtidig vold, er det nødvendigt at udvide målgruppen og stille nogle af vores delmål mod andre end barnet. Det er barnets mor, der som udgangspunkt skal beskytte barnet mod et liv i vold. Vi tror på, at mødre generelt ønsker, at beskytte deres børn og i nogle tilfælde lykkedes dette, men vores erfaring er også, at mødre ikke altid, af egen kraft, er i stand til at yde den rette form for beskyttelse, hverken af dem selv eller af deres børn. Af sidstnævnte årsag ønsker vi derfor også at rette et enkelt delmål mod de professionelle voksne, der efter opholdet på krisecentret, er i daglig kontakt med børnene.

Afgrænsning af den primære målgruppe

- Børn, hvis mødre, ikke ønsker at indgå i et samarbejde omkring børnene.
- Børn, der flytter til udlandet.
- Børn, der bliver anbragt under opholdet på krisecentret.
- Børn, som flytter til et andet krisecenter eller en lignende boform.

Begrundelse for afgrænsning af den primære målgruppe

I sjældne tilfælde oplever vi, at mødre af forskellige årsager ikke ønsker at indgå i et samarbejde med os omkring deres børn. Vi vil af faglige og etiske årsager ikke tilbyde børnene i disse familier efterværn. Dels fordi vi ikke mener, at vi kan yde et fagligt godt stykke arbejde uden moderens interesse i at samarbejde, og dels fordi vi vil støde ind i forskellige etiske dilemmaer, hvis vi som fag-

personer arbejder imod mødrenes interesse og ønske. Hvis familier flytter til udlandet, kan vi, af økonomiske og tidsmæssige årsager, ikke tilbyde efterværn. Børn, som bliver anbragt alene eller sammen med deres familie i forbindelse med opholdet på krisecentret, vil ligeledes ikke få tilbudt efterværn, idet vi i disse tilfælde har en forventning om, at familierne vil blive hjulpet af fagligt uddannet personale, der hvor de flytter hen. Dette er ligeledes gældende, hvis en familie flytter til et andet krisecenter, herberg eller anden boform. Vi vil i alle tilfælde lave en overlevering af vores viden om familien til de instanser, som skal følge familien efter krisecenteropholdet.

Rammer

- Det er det faste personale på krisecentret, der laver efterværn ud fra ovenstående mål og delmål.
- Det er de samme kontaktpersoner, som følger familien under og efter opholdet på krisecentret.
- Efterværn for børn er frivilligt. Det er moderen til barnet, der afgør, om hun og barnet ønsker at tage imod det. Det er ligeledes moderen, der afgør, om og hvordan hun ønsker, at børnepersonen samarbejder med socialforvaltningen og andre instanser omkring barnet.
- Der udarbejdes i samarbejde med moderen en handleplan for efterværnet med barnet/børnene.
- Efterværnet tilbydes i tre måneder. Hvis perioden forlænges, skal det besluttes på et pædagogisk møde og begrundes.

Personaleressourcer

3 kontaktpersoner med fokus på kvinden.
 3 kontaktpersoner med fokus på børnene og kvinden som mor.
 1 medarbejder (som dækker vagter og løser andre opgaver på krisecentret).
 4 møder årligt med konsulent fra Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.
 Fagligt forum til udveksling af erfaringer, beslutninger og kollegial supervision.

Arbejdsmetoder

De metoder vi i første omgang vil benytte, er primært metoder, vi bruger i arbejdet, mens familien bor på krisecentret, men vores ønske og mål er at udvikle og afprøve nye metoder undervejs i projektet. De arbejdsmetoder vi forestiller os at anvende i projektet præsenteres i det følgende.

● **Samtaler med mødrene**

Vi vil støtte kvinden i at fastholde et liv uden vold og i nogle tilfælde opfordre til og støtte kvinden i at få etableret mere målrettet hjælp via behandling eller psykologisk bistand. Dette fordi vi antager, at hvis mødrene ikke hjælpes med deres egne vanskeligheder i forhold til at beskytte sig selv mod vold, vil det være umuligt at sikre deres børn et liv uden vold. Derudover kan samtalerne omhandle samvær, retssager om forældremyndighed og samvær, mødrenes forhold til og ansvar for børnene.

● **Samtaler med børn**

Idet vi er bevidste om, at vi som oftest er de første udenforstående voksne, som barnet har fortalt deres voldsoplevelser til, samt andre for barnet svære problemstillinger, vil vi under dette delmål forsøge at være barnet behjælpelig med, at informere de mennesker, som skal hjælpe det med løsninger. Vi vil være samtalepartnere for barnet og støtte barnet i selv at løse de vanskeligheder, som er relevant i forhold til barnets alder og udvikling. Samtalerne med barnet kan bl.a. omhandle venskaber, mobning, hemmeligheder, at føle sig alene, problemerne mellem forældrene, samvær osv.

● **Samtaler med mor og barn**

I mange tilfælde er der behov for samtaler mellem mødrene og børnene, idet der i voldsramte familier ofte ikke er tradition for at tale sammen om problematiske emner eller oplevelser. Det kan i mange tilfælde være svært for moderen at rumme og indtage sine børns oplevelser eller ulykkelighed. Vi kan i disse samtaler i bedste tilfælde være med til at skabe forståelse mellem mor og barn, eller som minimum være medvirkende til, at de overhovedet får talt med hinanden om vanskelige temaer. Samtalerne kan bl.a. omhandle barnets følelser i forhold til far, mor, søskende, skolen, kammerater eller andet, der er væsentligt for barnet.

● **Besøg i hjemmet**

Som en naturlig følge af at det er et efterværns-tilbud, vil en del af efterværnet foregå i mødrenes og børnenes hjem. Dette betyder, at det er os, som socialarbejdere, der er på "udebane", hvilket betyder, at familien i højere grad er med til, at sætte dagsorden for besøget og indholdet i dette. At træde ind i andre menneskers personlige rum betyder også, at andre "ting" opstår i relationen mellem de tidligere beboere og os som fagpersoner. Dette kan være af både positiv fremmende karakter eller modsat opleves, som en begrænsende ramme og/eller forekomme vanskeligt for os.

● **Besøg på krisecentret**

I de tilfælde, vi finder det gunstigt eller nødvendigt, kan samtalerne med mødre og børn også

foregå på krisecentret. Dette hvis voldsmanden flytter tilbage på bopælen eller i de tilfælde, hvor familien flytter herfra direkte sammen med voldsmanden, men ønsker efterværn alligevel. Der kan også være tilfælde, hvor et forløb strækker sig ud over det planlagte, og at det så af ressourcehensyn vil være hensigtsmæssigt, at kvinderne kommer ud til os i stedet for omvendt.

● **Telefonisk kontakt**

I de fleste tilfælde vil det være konstruktivt for samarbejdet og processen i familien, at vi holder en form for telefonisk kontakt i tiden mellem besøgene og møderne. Det vil som oftest være en støtte og hjælp, at vi ringer op og samler op på det, som er foregået eller skal foregå i familien. Dette kan dreje som om retssager, møder på børnenes skoler og institutioner, eller en opsamling på sidste samtale eller besøg.

● **Tæt samarbejde med barnets professionelle netværk**

Det er vores erfaring, at mange faguddannede i daginstitutioner og skoler ikke føler sig i stand til, at tale med kvinder og børn, som er udsat for vold. Vi ønsker, gennem et samarbejde med mødrene, at synliggøre den værdifulde betydning, det professionelle netværk kan være for barnet og familien, hvis de bliver i stand til at tage ansvar og være aktivt handlende, når de bliver vidende om vold i familien. Vi vil formidle konkret viden om det enkelte barn, barnets historie og livsvilkår samt være direkte behjælpelige i forhold til, hvordan de kan gribe det an, som de synes er svært, i de konkrete familier.

● **Tæt samarbejde med familiens sagsbehandlere**

Vi vil formidle konkret viden om det enkelte barn og dets livsvilkår til socialforvaltningen. Således kan familiens sagsbehandlere fungere som støtte og tillidspersoner i forhold til mødrene og børnene, og det sikres, at der er voksne udenfor familien, som kan være relevant handlende, hvis der senere opstår vold i familien.

● **Undervisning af fagpersoner om vold mod kvinder og børn**

Vi vil tilbyde undervisning af fagpersoner i de daginstitutioner og skoler, som vi via projektet er kommet i kontakt med. Vi vil undervise om vold mod kvinder og børn på et teoretisk plan og i et bredt perspektiv. Dette med henblik på at skabe en bredere forståelse for voldsproblematikken i voldsramte fami-

lier, samt at forsøge at nedbryde tabuer om vold i familien, som forhindrer/begrænser de professionelle i at være relevant handlende, når de bliver vidende om børn, der lever i voldsramte familier.

Succeskriterier

Vi har valgt fire målbare succeskriterier for projektet:

1. Vi vil i den toårige projektperiode udvikle metoder for efterværnsarbejdet. Ved projektets afslutning skal der foreligge en rapport, som beskriver de erfaringer, vi har gjort os, og de metoder vi har udviklet.
2. Vi vil i efterværnsperioden sørge for, at der videregives viden om hvert enkelt barn til minimum to instanser i barnets daglige professionelle netværk. Målet er, at dette sker i 80 % af tilfældene.
3. Ved afslutningen af hvert efterværnsforløb skal der i 90 % af familierne foreligge en afdækning af familiens trivsel, som overleveres til socialforvaltningen.
4. Vi vil tilstræbe, at 5 % af de familier, som flytter tilbage til voldsudøveren, tager imod tilbudet om efterværn.

Projektets varighed og forankring

Projektet strækker sig over to år, og vi vil tilstræbe, at mellem 30 og 50 familier deltager i projektet.

Vores erfaring fra forankringsprocesser er, at det tager mere end ét år at etablere og implementere ny viden og udvikle nye effektive og langvarigt brugbare arbejdsmetoder i en organisation som vores.

For to år siden bevilgede Københavns Amt, foranlediget af erfaringerne fra KRIB-puljen, midler til forankring af én pædagog til arbejdet med børn. Efterfølgende har vi, på eget initiativ, indenfor de givne økonomiske rammer, vedtaget og foretaget en organisationsændring ud fra en erkendelse af, at én pædagog ikke forslår i forhold til at varetage opgaverne med de, i gennemsnit 56 belastede børn, vi har boende på et år. Vi har derfor omfordelt og omprioriteret ressourcerne internt, så der nu er tre pædagoger, der varetager arbejdet omkring børnene mod tidligere én. De har dog også andre arbejdsopgaver i huset. Alt i alt har vi imidlertid fundet det væsentligt at foretage en tidsmæssig opprioritering af børnearbejdet, og vi har også fundet det væsentligt at arbejdet med børnene foregår i et fagligt miljø med sparringspartnere.

Vi håber, at vi på baggrund af de erfaringer, vi får fra efterværnet, ligeledes vil kunne opdage og udvikle muligheder for at fortsætte efterværn for børn under en eller anden form - også uden en eventuel fremtidig støtte, idet vi selvsagt ikke kan være sikre på, at en økonomisk forankring vil være mulig. Det har, som beskrevet, til dels været muligt i forhold til børnearbejdet at udvikle dette indenfor egne økonomiske rammer, så vi vil gøre alt for at være lige så kreative og problemløsende, når det gælder forankring og implementering af børneefterværnsarbejdet.

Projektets deltagere og opfyldelse af succeskriterier

Deltagere

I projektperioden har der boet 85 familier, i alt 85 mødre og 134 børn på Boligfondens Krisecenter.

52 familier, svarende til 61 %, deltog i projektet – i alt 52 mødre og 79 børn. 18 af mødrene, svarende til 35 % var af dansk oprindelse. 34 af mødrene, svarende til 65 %, var af anden etnisk oprindelse end dansk. Kvinderne kom oprindeligt fra Somalia, Pakistan, Irak, Iran, Ghana, Somalia, Kina, Rusland, Polen, Tyrkiet, Libanon, Thailand, Sverige, Marokko og Jordan.

29 af mødrene havde ét barn, 16 af mødrene havde to børn, seks mødre havde tre børn, og én mor havde fire børn.

Familier der ikke deltog i efterværnsprojektet

33 familier, svarende til 39 %, deltog ikke i projektet. Tre mødre (3 %) sagde nej til tilbuddet, fire mødre (5 %) ville gerne overveje det, men deltog ikke, 26 mødre (31 %) fik ikke tilbud om efterværn.

Kvindernes begrundelser for at takke nej til tilbuddet var enslydende. De valgte alle at genoptage samlivet med den voldsudøvende mand, og mente ikke at have behov for krisecentret længere. De kvinder, der overvejede, men ikke tog imod tilbuddet om efterværn, mente ikke at have behov for fremtidig støtte fra krisecentret. De mente også, at brugen af efterværn ville komplicere deres forhold til manden, som de havde genoptaget forholdet til.

Begrundelserne for ikke at tilbyde kvinderne efterværn var af forskellig karakter. Otte af mødrene boede meget kortvarigt på krisecentret og vi opnåede ikke en kontakt, som var bæredygtig for et længerevarende forløb. Seks mødre flyttede direkte fra os til et af landets andre krisecentre, som fortsatte arbejdet med familierne. Seks mødres børn blev anbragt udenfor hjemmet direkte fra krisecentret. Seks mødres problemstillinger var af så kompleks karakter, at samarbejdet blev umuligt, da vi fortalte mødrene om vores bekymring for børnene. Mødrene havde erkendte eller ikke erkendte misbrugsproblemer, psykisk sygdom eller personlighedsforstyrrelser, som gjorde dem ude af stand til at varetage omsorgen for deres børn.

I disse familier tog de sociale forvaltninger over, og arbejdede på at få et bedre tilbud til familierne.

Opfyldelse af projektets succeskriterier

En opfyldelse af succeskriterierne, har naturligvis betydet, at vi har været i kontakt med kvinderne og deres børn efter deres krisecenterophold, enten via besøg hos familien eller via deres besøg på krisecentret. Antallet af besøg og samtaler har varieret meget fra familie til familie. I nogle tilfælde har kontaktpersonerne alene haft ét besøg/møde med en familie, og andre har haft op til 17 besøg/møder. Gennemsnitlig har hver familie fået 6 besøg/møder i eftervænsperioden. Derudover har kvindernes og børnenes kontaktpersoner deltaget i møder med andre instanser og holdt kontakt med familierne gennem telefonsamtaler, breve eller e-mails.

1. Denne rapport opfylder projektets første succeskriterium, nemlig at der efter projektets afslutning skulle udarbejdes en rapport, der beskrev de erfaringer, vi har gjort os og de metoder, vi har brugt.
2. Vores andet succeskriterium gik på, at vi ville videregive information om barnets livsvilkår til minimum to instanser, der er i tæt kontakt med barnet. Målet var, at det skete i 80 % af familierne.
Vi har i 91 % af familierne, i samarbejde med moderen, videregivet information om barnets livsvilkår til andre fagpersoner omkring barnet. Disse fagpersoner har primært været skolelærere, pædagoger i daginstitutioner og sundhedsplejersker.
3. Vores tredje succeskriterium indebærer, at vi skulle give en mundtlig eller skriftlig overlevering til familiens sagsbehandler, når barnet flyttede fra krisecentret. Vores

mål var, at der blev overleveret i 90 % af familierne. Ved eftervænsnets afslutning har kontaktpersonerne i samarbejde med mødrene informeret den kommunale sagsbehandler om familiens aktuelle situation i 91 % af familierne.

4. Vores fjerde succeskriterium gik på, at 5 % af de familier, der flytter tilbage til voldsudøveren, skulle tage imod tilbuddet om efterværn. 11 familier – i alt 11 mødre og 16 børn, flyttede i projektperioden tilbage til voldsudøveren. Seks af de 11 familier – heraf seks mødre og seks børn, tog imod tilbuddet om efterværn. Det svarer til, at godt halvdelen (54 %) accepterede og benyttede tilbuddet.

Resultatet af dette succeskriterium oversteg det forventede mål, hvilket har været overraskende for os. De kvinder, som sagde ja til tilbuddet om efterværn, gjorde det ud fra, at de gerne ville bruge os som sikkerhedsnet i en periode. Mange kvinder er, når de vælger at flytte direkte tilbage til den voldsudøvende mand, i en tilstand, hvor de er mere håbende end overbeviste om, at det vil gå godt. De ønsker at tro på, at deres mand vil gå i behandling for sit misbrugs- og/eller voldsproblem, som mændene lover dem. Kvinderne vælger at tro på, at de vil blive en harmonisk familie, fordi det dybest set er det, de ønsker og drømmer om. Men med spørgsmål fra os til deres liv med voldsudøveren, kommer de i kontakt med tvivlen om, hvorvidt det vil gå, som de ønsker det.

De kvinder, som sagde nej til tilbuddet, tillod ikke sig selv (via samtaler med os) at blive usikre eller tvivlende. Enten fordi vi ikke kendte kvinden så godt, at hun havde den nødvendige tillid, eller fordi hun ikke i situationen kunne magte at sætte sig selv i en situation, hvor hun blev i tvivl om sin beslutning.

Metodeforståelse og cases fra projektet

Ved udspring i de tanker, vi har gjort os, og de diskussioner, vi har haft inden projektet gik i gang, blev vi i personalegruppen enige om, at vi gerne ville bruge projektet til at udvikle vores metoder. Vi ønskede at blive mere bevidste om, hvorfor vi gør, som vi gør og beskrive de metoder, vi anvender i dagligdagen og i efterværnet med kvinder og børn. Vi havde brug for en fælles faglighed og et fælles forståelsesgrundlag for at kunne have en chance for at gøre en forskel for de kvinder og børn, som har ophold på krisecentret.

Familiernes problematikker er ofte af så kompleks karakter, at det er sjældent, at det der virker i den ene familie også virker i den næste, hvilket stiller store krav til medarbejdernes faglige og personlige formåen. Vi har for år tilbage påbegyndt en udvikling fra at være et tilbud om fysisk beskyttelse, aktiverende støtte og omsorg, juridisk og socialfaglig rådgivning, til også at være et tilbud, som er både udviklingsorienteret og forebyggende i forhold til den enkelte familie. Med de mål og succeskriterier vi har opstillet for arbejdet med kvinder og børn i dette projekt, tager vi endnu et skridt i den retning.

Vores metodeforståelse

Første skridt i at finde vores metodeforståelse på Boligfondens Krisecenter var at diskutere og beslutte, hvad metoder overhovedet var og er for noget. Vi talte om, at metoder i en forenklet forståelse er: "At gøre noget, som virker efter hensigten". Da vi gik i gang med, at undersøge de metoder, vi anvendte, gjorde vi det på den måde, at hver enkelt medarbejder beskrev to samtaler med nogle af de familier, de havde i efterværn (en samtale, som efter medarbejderens egen vurdering var forløbet godt, og én som efter deres egen vurdering var forløbet dårligt). Herefter stillede vi spørgsmål til hinandens praksis med reflektoriske spørgsmål som: "Hvorfor gjorde du, det du gjorde? Hvad tænkte du før og efter? Hvad sagde barnet? Hvad gjorde du? Kunne du have handlet anderledes?" osv.

Vi blev i denne proces klar over, at vi hele tiden vendte tilbage til dét, man i hovedoverskrifter kan kalde: Mødet, kontakten og dialogen mellem os som professionelle og kvinden/barnet. At arbejde i relationen både mellem familiemedlemmerne og mellem os og familien. Vores overvejelser og refleksioner havde omdrejningspunkt i mødet mellem os og den voldsramte familie, vores kontakt til de enkelte familiemedlemmer, vores for forståelse af deres problemer og situation, og eventuelle sammenstød mellem vores egne og deres personlige normer og værdier.

Senere i projektperioden søgte vi hen imod en fælles metodeforståelse, som kunne belyse og beskrive det arbejde, vi laver på krisecentret og i efterværnet med de voldsramte kvinder og børn.

Den dynamiske metodeforståelse³ gav positiv mening i forhold til det arbejde, vi udfører på Boligfondens Krisecenter. Men den kunne ikke i sig selv dække alle de aspekter af vores metodiske arbejde, som vi ønskede at belyse. Derfor har vi koblet den dynamiske metodeforståelse med den systemorienterede tankegang⁴ og anerkendende samtaler⁵.

Vi vil i det efterfølgende i hovedtræk beskrive den dynamiske metodeforståelse, den systemorienterede tilgang og anerkendende samtaleteknik. I første omgang beskrives metoderne på det teoretiske niveau, og senere i rapporten anvendes de i praksis via anonymiserede casebeskrivelser.

Den dynamiske metodeforståelse

- I den dynamiske metodeforståelse lægges hovedvægten på et menneskesyn, som tager udgangspunkt i, at mennesker er aktivt skabende i eget liv.
- Den professionelle og brugeren indgår i et fleksibelt udforskende samspil med det formål at kvalificere brugerens muligheder for forandring og for at skabe et bedre liv.
- Mødet med brugeren bliver omdrejningspunktet for metoden, hvor den professionelle hele tiden reflekterer over sin anvendelse af metode, og samtidig lever sig aktivt ind i brugerens oplevelser for at få de tilbagemeldinger, der kan synliggøre og være med til at kvalificere forandringsprocessen.

³ Vi er inspirerede af John Andersens udlægning af dynamisk metodeforståelse, som den fremgår i bogen "Børn og familier med særlige behov: Metoder i specialdagtilbud" (1999).

⁴ Vi er inspirerede af "Fra systemteori til familierapi" (1989) af Borrik Schjødt og Thor Aage Egelund.

⁵ Vi er bl.a. inspirerede af "Samtaler med B: Om at finde sig sprog" (1995) af Sven Hessle og "Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde" (2005) af Peter Høilund og Søren Juul.

- Valget af denne metode kræver en høj grad af refleksion både på det abstrakte og personligt konkrete niveau af den professionelle.
- Metodevalget er ikke statisk, men forandres og udvikles hele tiden.
- Det kræver en høj grad af træning, så den professionelle kan overskue situationer med en høj kompleksitet.

I den dynamiske metodeforståelse bliver mødet med brugeren omdrejningspunktet for både forståelsen af forandringsprocessen og for en dialog om, hvad det er for en opgave der skal arbejdes med. Mødet sker på baggrund af brugerens livsverden og de realiteter, som den indeholder, herunder de håb, drømme og ønsker, som den enkelte bærer med sig ind i mødet. Den professionelle livsverden bliver skubbet til side for en stund til fordel for de mål og de opgaver, der er bestemt af den organisation hun er ansat i, og som er en væsentlig del af den bagage den professionelle bærer med sig ind i mødet.

Den professionelle baggrund er ydermere hendes teorier, forforståelse af problemet, personlige værdier og menneskesyn. Refleksioner over praksis og tidligere erfaringer sker med udgangspunkt heri, og danner tilsammen den professionelle fundament for mødet med brugeren. Den professionelle må mestre den teoretiske forståelse af, hvordan dynamikken normalt er i voldsramte familier, hvilke konsekvenser det har for børn at opvokse i voldsramte familier både på kort og lang sigt, og hvilke konsekvenser vold har for både voksnes og børns liv og mulighed for livsudfoldelse.

Den systemiske tankegang

I den systemiske tankegang betragtes familien som et system, hvor hvert medlem af familien er gensidigt afhængige af hinanden - det vil sige deres samspil og reaktioner, er indbyrdes afhængige af hinandens adfærd.

En systemisk orienteret opfattelse går ud på, at vi, som mennesker og professionelle fagpersoner ikke kan ændre andre mennesker eller løse deres problematikker. Al forandring skal ske indefra i den forstand, at det er mennesket selv, der skal opdage behovet for forandring og ændre sig, hvis løsningen af deres problem skal lykkes. Det vi som profes-

sionelle kan gøre er at skabe mulighed for, at barnet eller familien kan se sig selv og hinanden på nye måder, som gør det muligt for dem at skabe meningsfulde billeder af deres liv. Det at se sit liv i en ny sammenhæng, gør det muligt for den enkelte at være og handle anderledes og dermed få en anderledes respons fra de øvrige familiemedlemmer.

Den professionelle for nemmeste opgave inden for denne teoretiske forståelse er, at den professionelle er i stand til at skabe et rum, hvor hun hele tiden er i dialog med brugeren. Brugeren skal støttes i at skabe nogle ændringer, som muliggør forandringer og nye handlemuligheder.

I arbejdet med den systemorienterede tankegang er omdrejningspunktet, lige som i den dynamiske metodeforståelse, at skabe mulighed for forandring på en måde, som giver det enkelte menneske mulighed for personlig vækst. I den dynamiske metodeforståelse og den systemiske tankegang skal den professionelle hele tiden have sit fokus på at undersøge, hvordan verdenen ser ud fra kvindens eller barnets side. I samspillet mellem spørgsmål og svar, vil der blive kastet nyt lys over problemstillingen, både for den professionelle og for kvinden eller barnet. I det "nye lys" skal den professionelle være behjælpelig med, at kvinden eller barnet kan finde realistiske handlemuligheder, som passer ind i den kontekst, de befinder sig i.

Som socialarbejdere og professionelle, der arbejder på krisecentre med kvinder og børn, som kan være meget hjælpsøgende, er det nærliggende "i en god sags tjeneste" at give råd, konkrete anvisninger eller på anden måde komme til at være den, der ved bedst. Den professionelle, der arbejder efter den dynamiske metodeforståelse, må gøre sig bevidst, at det ikke er muligt for andre, at følge gode råd eller handle som anvist, hvis det ikke passer til denne persons reelle handlemuligheder, erfaringsverden og personlige idéer.

Den anerkendende samtale

Den anerkendende samtale lægger sig op ad den dynamiske metodeforståelse, idet den professionelle i den anerkendende samtale hele tiden må holde sig for øje ikke at være hverken direkte eller indirekte fordømmende i sit samspil og sine samtaler med brugeren.

Den professionelle skal sættes i stand til at spørge ind til brugerens tanker, følelser og bevægegrunde for handlinger og anerkende disse. Samtidig skal den professionelle spørge ind til, om brugeren via refleksion er i stand til at se andre handlemuligheder med de livsbetingelser, de har og bakke op og være opmuntrende i deres eventuelle forsøg på forandring. Lykkedes den anerkendende samtale, vil brugeren føle sig set, hørt og forstået og i mange tilfælde få fornyet håb og kræfter til en positiv forandring, eller forsøg på forbedring af egne livsbetingelser og livsvilkår.

Dobbeltprocessen

Den professionelle skal sætte sig selv i stand til at jonglere i en dobbeltproces. Med dobbeltproces mener vi, at hun på samme tid både skal reflektere og være til stede i mødet med brugeren. Det kræver træning og øvelse, hvis den professionelle skal kunne optræde autentisk i mødet med brugeren. Dobbeltprocessen kræver, at man forholder sig til sig selv som person og professionel på én gang. Den professionelle skal kunne forholde sig åbent til brugeren, indenfor de målsætninger og opgaver, som er bestemt ud fra den professionelle kontekst.

Vi tager udgangspunkt i, hvad der for moderen eller barnet er vigtigt her og nu, og laver på den baggrund en vurdering af, hvad familiens behov er. Metoden har generelt til formål at skabe rum og mulighed for, at moderen eller barnet kan indgå i en forandringsproces, der giver øget selvbestemmelses- og tilværelseskompetence.

Når moderen eller barnet forandrer sig gennem forløbet, må metoden også ændres, måske i det små, men dog ændres. En god metode er derfor aldrig den samme når man slutter, som da man startede. Dobbeltprocessen handler således også om, at man som professionel er åben over for at lade de teorier og metoder, man bruger i arbejdet med de voldsramte kvinder og deres børn, blive påvirket af og afstemt i forhold til kvindernes og børnenes konkrete situation.

Case

I det følgende vil vi via en case præsentere, hvordan vi i det konkrete møde med mødre og deres børn har arbejdet med de ovenfor

beskrevne metoder. Casen handler om, hvordan krisecentermedarbejderne arbejder med henblik paa at bygge bro mellem mor og barn. Casen er anonymiseret.

At bygge bro

En virkningsfuld metode i arbejdet med voldsramte kvinder og deres b3rn er at "bygge bro" imellem dem. Dette foregaa, hvor den professionelle er til stede med moderen og hendes barn samtidig. I dette m3de fungerer den professionelle, som en udenforstaaende, men indlevende "tolk". I samtalen mellem mor og barn fors3ger den professionelle at hjulpe dem til, at m3des og faa en faelles forstaaelse af det, som er svært for dem. Den professionelle skal i disse situationer magte at anerkende baae barnet og moderen, saaledes at de begge f3ler sig set, hørt og forstaaet, for dernæst, at kunne se, h3re og forstaa hinanden.

At bygge bro mellem moderen og barnet kræver en høj grad af refleksion, hvor den professionelle har sit fokus paa begge parter, og samtidig formaa ikke at vaelge side. Man kan beskrive dette som en situation, hvor den professionelle mestrer en krydsanerkendelse af begge parter, hvor baae barnet og moderen ses og h3res, som dem de er, og med de tanker og f3lelser, de har omkring deres problem. Dette skal foregaa, uden at den professionelle vurderer, hvilken forstaaelse af problemet, der er "den rigtige". Den professionelle skal hjulpe moderen og barnet med at faa formidlet budskabet til den anden part paa en maade, sa de kommer tættre paa hinanden. Samtidig skal den professionelle selv tro paa, at moderen i sidste ende er den, som kan hjulpe sit barn bedst. Den professionelle skal i samtalen kunne vurdere, om samtalen medvirker til, at de bygger broen, sa de m3des og kommer tættre paa en faelles forstaaelse. Lykkes brobygningen, vil det øge deres f3lelse af samhørighed.

Case: Pædagogen fortæller: Bente og hendes 3 sønner, tvillingerne David og Morten paa 6 år og Jonas paa 4 år har boet paa krisecentret i 3 måneder. Det er et halvt år siden, familien er fraflyttet krisecentret og efterværnet er officielt afsluttet. Bente ringer en aften og fortæller, at hun har afleveret b3rnene hos deres far, taget afsked med dem og sagt, at de ikke skal ses igen. Derefter er hun taget hjem og har hentet en masse piller, idet hun planlægger at tage sit eget

liv. Bente ender med at køre herud i stedet. Vi hjulper Bente og vaelger at tilbyde hende endnu et efterværnsforløb. Da Bente har faaet det bedre, aftaler vi, at Bente og drengene skal komme ud paa krisecentret til en samtale, hvor Bente skal tale med b3rnene om episoden. Bente har svært ved selv at tale med dem om det og ønsker hjulpe og st3tte af hendes kontaktpersoner fra krisecentret. Vi aftaler inden m3det, at begge familiens kontaktpersoner skal deltage i samtalen. Den ene skal være med som st3tte for Bente, og hjulpe hende hvis det bliver svært, og jeg vil være den, som har ansvaret for samtalen med fokus paa b3rnene.

Bente og drengene ankommer paa krisecentret. Drengene kigger sig omkring i huset. Det er første gang, de er her efter de er flyttet. De taler om, hvilket varelse de boede paa og tjekker, om alt er, som det plejer, eller om vi har ændret noget. Vi gaa sammen op paa 2. sal, hvor b3rnerummet er. Bentes kontaktperson satter sig ved siden af Bente, og jeg satter mig mellem drengene. Jeg sp3rger drengene om de vil tegne imens vi taler. Drengene svarer ja. Drengene begynder med det samme at tegne. Jeg starter med at sp3rge drengene: "Ved I hvorfor I skulle herud i dag?" Morten siger: "Vi skal tale om den dag, hvor mor afleverede os hos far". Jeg bekræfter: "Det er rigtigt". Jeg sp3rger drengene: "Hvad skete der den dag, mor afleverede jer hos far". Morten fortsætter: "Mor hun græd rigtig meget og var såret, vi k3rte ud til far, og der sagde hun til os, at vi aldrig skulle se hende igen". Jeg sp3rger: "Hvad tænke I sa, da mor sagde det?"

Jonas overtager: "Da vi kom ind til far, fortalte vi ham, hvad mor havde sagt, og sa sagde far, at det ikke passede, og at vi nok skulle komme til at se mor igen". Jeg sp3rger David: "Hvad tror du mor mente, da hun sagde, at I ikke skulle ses igen?". David svarer: "Maaske ville mor bare dø og ikke leve mere". Jeg sp3rger Bente: "Var det sadaan, du havde det, og hvad mente du, da hun sagde sadaan til dem?". Bente svarer: "Jeg havde det rigtig daerligt, og var nødt til at aflevere jer hos far, sa han kunne passe paa jer. Det er rigtigt, at jeg tænke, at jeg ikke ville leve mere, og jeg havde brug for at være alene i et stykke tid og tænke over tingene". Jeg sp3rger Bente: "Tænker du stadig, at du ikke vil leve mere?" Bente svarer: "Nej, sadaan har jeg det slet ikke mere, og jeg har det godt nu".

Jeg supplerer og siger: "Det er rigtigt, at jeres mor havde det sa svært, at hun ikke kunne passe paa jer den aften. Derfor afleverede hun jer hos jeres far. Hun var sa ked af det, at hun kom til

at tænke nogle frygtelige tanker om, at hun ikke havde lyst til at leve mere, men sådan tænker hun ikke mere. Jeg tilføjer: "Nogle gange kan de voksne godt komme til at tænke sådan nogle grimme tanker, når de får det rigtig dårligt, men det er ikke altid, det betyder, at de gør de ting, de tænker på". Jeg spørger drengene igen: "Ved I så, hvad mor gjorde, da hun havde afleveret jer?". Morten siger henvendt til Bente: "Nej, hvad gjorde du mor? Bente svarer: "Jeg kørte herud på krisecentret". Jeg supplerer: "Ja det er rigtigt, jeres mor ringede herud til os, og så talte vi med hende. Det var rigtig godt, at jeres mor gjorde det, så der var nogle voksne herude, som kunne hjælpe hende med at få det bedre".

Børnene begynder at tale om bilturen ud til far. Jeg spørger dem: "Hvordan havde I det, da I sad i bilen?". Morten siger: "Vi græd alle sammen hele vejen", Jonas siger: "Ja, vi græd, og jeg var rigtig bange". Morten tilføjer: "Jeg var også bange". David svarer ikke, så jeg spørger ham igen. Han kigger op fra sin tegning og siger: "Jeg var ligeglad". Jeg spørger David: "Hvordan man har det, når man er ligeglad?". Han svarer: "Så er man bare ligeglad". Jeg spørger: "Er man ked af det? vred? glad? bange?" Morten går ind og overtager og siger: "Så er man hverken glad eller sur!". David kigger op og siger: "Det ved jeg ikke".

Jeg spørger Bente: "Har du fortalt drengene, hvor du har været i den periode, hvor du ikke har været hjemme og drengene har været hos far?". Bente fortæller drengene, at hun boede på krisecenter, først sov hun her en nat, og derefter boede hun en uge på et andet krisecenter. Drengene fortæller i munden på hinanden, at de godt viste, at mor var på kvindehjem. Morten spørger: "Mor hvorfor var du så ked af det?" Bente svarer: "Det var jeg, fordi jeg savnede far".

Morten siger: "Jeg har tænkt meget på det". Jeg spørger: "Hvis du en anden gang ser, at mor er ked af det, kan du så spørge hende hvorfor?". Dette svarer han ja til. Jeg siger: "Nogen gange så bliver de voksne også kede af det, men de bliver glade igen, ligesom børn". Børnene begynder at stille Bente spørgsmål og hun svarer, og de starter en dialog uden min deltagelse.

Jeg sætter mig i en kurvestol og resten af mødet går med, at drengene og Bente i fællesskab fortæller om deres nye skole, fritidshjem, venner mm. David kommer på et tidspunkt hen og lægger sig ovenpå Bente, og hun stryger ham over håret.

Refleksion over case og metode

Den dynamiske metodeforståelse indebærer, at metoder kan udmøntes på mange måder, afhængig af den konkrete situation og den enkelte professionelles personlige og faglige kompetencer. Fælles for de professionelle, som vælger at arbejde dynamisk er, at der stilles store krav til deres evne til at reflektere både i og over handling. Dette betyder, at den professionelle skal mestre at kunne være til stede og reflektere samtidig, hvilket samtidig indebærer en faglig sikkerhed, som gør, at de er i stand til at skifte fokus eller ændre metoder, hvis situationen påkræver det. At kunne reflektere mens man er til stede i mødet med moderen eller barnet, kræver træning og i nogen grad også lidt mod imens man øver sig. Refleksion over handling foregår, når mødet mellem bruger og den professionelle er færdigt og den professionelle gennemtænker mødet, og genovervejer egne handlinger og reaktioner derpå. Den professionelle gennemtænker, hvad der skete i mødet og udforsker, hvad der virkede og hvorfor det virkede, eller hvad gik der galt i mødet, og hvad hun kunne have gjort anderledes.

I eksemplet fra før om Bente og hendes 3 børn beskriver pædagogen her de refleksioner, hun har gjort sig efterfølgende: Moderen og os to kontaktpersoner havde fra starten af samtalen et fælles mål, som vi begge var bevidste om. Jeg var i starten meget styrende, men samtalen endte med, at moderen og drengene selv havde en dialog kørende. Drengene fik svar på deres spørgsmål, fik sat ord på og blev vidende om, hvad der skete den dag, Bente kørte dem hen til deres far, og Bente fik hørt, hvad børnene tænkte og følte i forhold til episoden. Børns fantasier er som oftest værre end sandheden. Jeg fik, via mine spørgsmål til Bente og børnene, hjulpet dem med at tale om episoden, og da "broen" var bygget, kunne jeg trække mig ud af samtalen. Drengene afslutter selv samtalen, og da det "svære" er overstået, viser Bente tydelig lettelse ved fysisk at ligge sig afslappet i sofaen. David, som kommer hen og søger fysisk omsorg hos sin mor, viser mig, at samtalen hjalp ham til en form for forsoning med sin mor.

Vi valgte i denne samtale, at begge kvindens kontaktpersoner skulle deltage. Den anden kontaktperson fungerer som en støtte i form af sin fysiske tilstedeværelse. Hun observerer samtaleforløbet og holder øje med, at ingen parter bliver overset eller misforstået i samtalen. Hvis det var sket, ville hun være gået ind i samtalen for at anerkende det familiemedlem. Det blev ikke nødvendigt i denne

samtale, men hendes tilstedeværelse gav tryghed både for Bente, som var glad for og stolede på hende, og for mig, som kunne arbejde uden også at skulle sikre mig, hvorvidt jeg hele tiden havde alle med.

At skulle varetage både moderens og børnenes behov i en samtale er en svær balance, og man mister nemt den ene part, som derved kan føle sig skyldig og alene. Så kunsten i en mor/barn samtale, hvor formålet er at bygge bro mellem mor og børn, er at give dem en tryghed og redskaber i forhold til at tale sammen. Generelt har mødre og børn i voldsramte familier ikke talt meget sammen, inden de kommer på krisecentret. Grunden til dette er, at de har forsøgt at skåne hinanden for deres følelser og tanker, for ikke at give eller skabe flere problemer. Så for mange mødre er det helt nyt at skulle tale med deres børn om svære ting. Vi forsøger via brobygningssamtalerne at støtte dem i at have dialog og dele deres følelser og tanker med hinanden. I samtaler som denne med både mor og børn, er det vigtigt at anerkende og vise respekt for begge parter (krydsanerkendelse), ellers vil den part, som man ikke formår at anerkende føle sig svigtet i forhold til støtte i samtalen.

Metodeforståelsens krav til organisationen og den professionelle

Da vi havde besluttet os for at afprøve og arbejde målrettet på at få implementeret den dynamiske metodeforståelse på Boligfondens Krisecenter, både i det daglige arbejde og i efterværnet, afholdt vi et seminar, hvor vi blev undervist i metodens anvendelse. Her blev vi opmærksomme på, at det at have et ønske og en ambition om at få implementeret en

metode, stiller særlige krav både til organisationen og til medarbejderne. I det følgende vil vi kort opridse de betingelser, vi mener, skal være til stede, for at den dynamiske metodeforståelse kan fungere i praksis i arbejdet med voldsramte kvinder og børn.

Medarbejderne skal:

- ønske faglig udvikling
- være tålmodige i egen udvikling og ønske at træne metoden
- kunne indgå i forpligtende relationer i deres kontaktarbejde
- kunne rumme, udholde og acceptere kvindernes følelser og ambivalens
- kunne udholde egne følelser og egen ambivalens
- kunne se, høre og opfatte kvinder og børns behov, virkelighed, intentioner og følelser og respektere disse
- være empatisk
- kunne beskrive og formidle familiens problemer uden at være konfliktafvigende eller modsat konfliktopbyggende
- kunne håndtere og bearbejde egne stressreaktioner.

Organisationen skal:

- have en ledelse, der bakker op om og ønsker at implementere metodeforståelsen
- give medarbejderne mulighed for at videreudanne sig teoretisk, metodisk mv.
- give medarbejdere tid til og mulighed for at øve sig, træne og afprøve metoden
- give medarbejderne ledelsesmæssig sparring
- give medarbejderne mulighed for at få supervision.

Voldens konsekvenser for kvinder og børn – teori og praksis

I det efterfølgende vil vi beskrive nogle af de teorier, som ligger til grund for vores forforståelse af de voldsramte familiers problematikker, og som, sammen med vores erfaringer, ligger til grund for det arbejde, vi udfører.

Vi arbejder ud fra følgende forståelse af vold:

”Vold er en fysisk, psykisk og/eller en social handling med en destruktiv brug af kraft og metoder fx magt eller herskertechnikker, hvor målet eller motivet med handlingen kan være at skade, krænke, passivisere, udmanøvrere eller uskadeliggøre en anden. Den, som udøver volden, kan have som mål eller motiv at plage eller svække den, handlingen er rettet imod. Målet kan være at påføre offeret smerte eller ubehag. Men voldsbrugen kan også være et middel til at disciplinere eller tvinge et menneske til at udføre handlinger, som strider mod dets vilje, moralopfattelse eller interesser. Brug af vold er en form for magtanvendelse mod en persons integritet og frihed. De ulige magt- og herskemetoder bruges for at undertrykke eller nedvurdere den person, volden er rettet imod”⁶.

Kvinderne

Mænds vold mod kvinder er et middel til at få eller opretholde magt. Mændene opnår eller opretholder magt over kvinden gennem den angst og afmagt, der produceres i kvinden, når hun udsættes for volden. Dette gælder den fysiske, den psykiske og den seksuelle vold. Mænds vold mod kvinder er misbrug af magt, med det formål at få kontrol over hende og over sin egen afmagtsfølelse i det kaos af følelser, han kan være præget af, og ikke vil eller formår at forholde sig til.

Mandens udøvelse af vold mod kvinden fjerner hans afmagtsfølelse i udøvelsesøjeblikket. Han får en følelsesmæssig udladning, der giver følelsesmæssig afspænding. Han kan få den oplevelse, at han mestrer situationen, og at han handler og ændrer situationen. Han får sin vilje. Volden kan give

⁶ Citat fra bogen ”I fars vold” af Mogens Møller, 2000.

ham en følelse af at have indre kontrol, fordi den stopper de svære følelser, der går forud for udøvelsen af volden.

Konsekvenserne for kvinden er modsatte. At blive udsat for vold avler følelsen af afmagt, tab af kontrol og tab af frihed. Gradvis undermineres kvindens selvværd og selvtillid. Volden bliver omdrejningspunktet i forholdet til manden, og han bliver ofte det eneste punkt på dagsordenen i kvindens liv. Hun bliver gradvist mere og mere fokuseret på ham, og indretter sit liv efter de krav han stiller. Dette kan umiddelbart give kvinden en oplevelse af at mestre situationen med manden, så hun undgår vold. Men det er også med til at invalidere hendes følelsesliv og hendes sociale liv. Det har store omkostninger for kvinden at blive i et forhold, der er præget af vold. Meget ofte vil det føre til tab af oprindelig identitet, hun bliver den, manden siger hun er, hun mister sin egen dømmekraft og orienterer sig i forhold til mandens opfattelse af, hvordan hun er, og hvad hun skal gøre og ikke gøre.

Hun mister meget ofte det netværk, hun havde før, hun mødte ham, fordi hendes sociale kontakter bliver kvalt af hendes forsøg på at indrette sig efter hans ønsker og behov. Hun ophører med at kontakte sine venner, eller de ophører med at kontakte hende, fordi det er for besværligt at besøge hende, eller fordi hun for ofte har undslået sig samværet med dem under forskellige påskud. Hun bliver ensom.

Kvinden vil ofte også isolere sig fra omverdenen, fordi hun skammer sig over sin situation. Hun vil lidt efter lidt begynde at tro, at hun selv er skyld i, at manden udøver vold mod hende, og at hun ikke gør tingene rigtigt, og i det hele taget er forkert. Hun får svært ved at se sig selv i et objektivt lys, hun smittes af hans opfattelse af hende og den tilstand lever hun i.

Hun lever, måske ubevidst, i konstant stress og angst for den næste voldelige episode i forholdet. Hun er på vagt og prøver hele tiden at være på forkant med, hvornår der er fare for, at han bliver så vred, at han slår hende. Volden bliver normaliseret, fordi den bliver en naturlig del af hendes daglige liv, og på den måde bagatelliserer hun den.

Kvinden beskytter i et vist omfang manden og undskylder ham, forstår ham og dækker over ham eller forsvare hans handlinger overfor andre. Hun kan ofte komme i situa-

tioner, hvor hun tager ansvaret for den vold, han udøver. Hun kan fortrænge den, af og til så meget at hun ikke kan huske enkelte episoder eller ikke kan huske detaljer. Hun kommer til at undertrykke og overhøre de advarselssignaler, der kommer fra hendes underbevidsthed. Disse fortrængningsmekanismer bliver en del af hendes mestring af dagligdagen i et voldeligt forhold, og en måde hun kan udholde at blive i forholdet på.

Er der børn i familien vil dette gå voldsomt ud over deres trivsel. Kvinden vil ikke være i stand til at beskytte børnene og drage den nødvendige omsorg for dem. Børnene kan blive voldsomt traumatiserede af at opleve volden mod deres mor. Det kan på sigt føre til traumer, dårlig trivsel og som voksen en gentagelse af voldsmønstret fra barndommen. I det følgende vil vi beskrive de konsekvenser, volden har for børnenes opvækst, og de reaktioner børnene på krisecentret udviser, når der er vold imellem deres forældre.

Børnene

Børns normale udvikling

Børns normale udvikling er teoretisk godt beskrevet af mange forskellige psykologer, forskere og andre med særligt kendskab til børn⁷. Barnets normaludvikling kan groft set deles op i følgende fem trin: Spædbarnet – Barnet 0-3 år - Barnet op til skolealderen – Skolebarnet – Unge.

Med risiko for at forenkle denne udvikling, som barndommen er, vil vi alligevel kort skrive lidt om normaludvikling, da den altid er med i de observationer vi som krisecentermedarbejdere gør os, når vi møder den voldsramte familie.

Et spædbarn og mindre børn med almindelige opvækstbetingelser vil vise naturlige behov for mad, søvn, social tilknytning og samspil med deres primære omsorgspersoner. Barnet vil forsøge at lære at rejse sig, kravle, gå og spise selv. Det lille barn vil spejle sig (objektdannelse) i sine primære omsorgspersoner (mor, far, søskende) og finde tryghed, kærlighed og bekræftelse til at udvikle sig.

⁷ Vi er især inspirerede af "Barnets udvikling – en helhed: Psykologiske og pædagogiske temaer" (2002) af Espen Jerlang et. al.

Barnets basale udvikling og personlighedsdannelse skabes i den tidlige barndom, hvilket gør, at det som barnet får med sig, også er det, det tager med ud i den øvrige verden.

Det mindre barn søger nærmest alle vågne timer efter stimulering til at lære at udtrykke sig, tale, klare flere ting selv (åbne og lukke døre, tage tøj på, selv hælde mad og mælk op osv.), knytte følelsesmæssige bånd til både primære omsorgspersoner og andre mennesker. Det mindre barn undersøger verden omkring sig og lærer og erfarer, hvad der føles godt, og hvad der føles ondt både indenfor og udenfor familien. Skolebarnet vil søge at lære nye færdigheder, såsom at læse, skrive, regne, begynde at færdes alene, opdyrke venskaber, sociale fællesskaber og langsomt finde ud af, hvad det er god til, har svært ved, og hvem det selv er.

Både det mindre barn og skolebarnet vil, gennem venskaber og kontakt med andre betydningsfulde voksne, såsom pædagoger, lærere, sportstrænere o.l. udenfor familien, lære sig selv at kende; hvem er jeg her, som jeg ikke er i min familie; hvad kan man og må man sammen med andre, som jeg ikke kan og må derhjemme osv. De sociale spilleregler for, hvordan man er sammen med hinanden, skabes både i og udenfor familien. I en langsom men sikker udvikling vil de bevæge sig længere væk fra trygheden i deres familie og i stedet søge identifikation med deres venner og jævnaldrende omgangskreds på vej mod ungdommen, hvor de løsriver sig fra deres forældre. Når barnet bliver ungt påbegyndes løsrivelsen fra familien. For nogle børn vil processen forløbe uden de store konflikter, hvorimod andre vil tage voldsomt afstand fra det meste af det, deres forældre står for, i deres forsøg på at finde deres egen voksentidentitet og skabe deres eget voksenliv.

Beskrivelse af den vold børnene har overværet og/eller været udsat for

Professionelle i børnenes omverden, fx skolelærere, pædagoger, sagsbehandlere er, når barnet og moderen flytter ind på krisecentret, ofte uvidende om voldens omfang og karakter. Kvinderne er tilbageholdende med at fortælle om volden, primært pga. skam. Børnene er som oftest loyale over for forældrene, og forbliver derfor også tavse om volden, indtil der er voksne, der hjælper dem eller foræl-

drene selv fortæller om det. På krisecentret spørger vi som professionelle ind til volden som en naturlig del af vores arbejde. I det følgende vil vi opridse, hvad det er for typer af vold, børnene har overværet deres mor blive udsat for og/eller selv været udsat for (se bilag sidst i rapporten).

Beskrivelse af den vold børnene har overværet deres mor blive udsat for

Børnene har overværet deres mor blive udsat for slag med flad hånd, knytnæve eller vold med genstande i hovedet og på kroppen, rusk, skub, spark eller kast, revet i håret, hældt kogende vand ud over kroppen, kvælningsforsøg, trusler med kniv eller skydevåben, brændt med cigaretter, stenet med glasflasker og frugt, drukningsforsøg, indespærring eller social isolering, smidt ud af hjemmet, voldtægt eller andre seksuelle overgreb, verbale trusler og krænkelser, verbale trusler på livet, verbale trusler om bortførelse af barnet, verbale trusler om at slå barnet ihjel, alle former for psykisk vold (kontrol, forfølgelse, jalousi, chikane, overvågning, drab af kæledyr, holdt vågen i dagevis, ignorering osv.), ødelæggelse af personlige ejendele, klippet tøj i stykker og brændt breve og billeder.

Beskrivelse af den vold børnene selv har været udsat for

Børnene har selv været udsat for vold i fosterstadiet, slag med flad hånd, knytnæve eller slået med genstande, rusk, skub, spark eller kast, revet i hår, hevet i ørerne, indespærring på værelse, indespærring i små mørke rum, holdt med hovedet under vand, pude over hovedet, seksuelle overgreb, stenet med frugt, skudt på med cigaretfilter gennem pistol, holdt ud af vindue med trussel om at blive smidt ned, smidt ud af hjemmet, tvangsfodring, skubbet ned af stole, tvunget til at gøre ting barnet var bange for, mors eller fars verbale trusler eller forsøg på selvmord, slået med bælte, truet med at blive sprættet op med en kniv, fået legetøj eller personlige ejendele ødelagt, truet med at maden var forgiftet, men skulle spise, verbale trusler om vold og verbale krænkelser.

Børns reaktioner og signaler på mistrivsel

At være vidende til eller udsat for vold skaber angst, usikkerhed, lavt selvværd, manglende tillid, aggression, passivitet, håbløshed, og

hindrer eller forsinker barnet i deres naturlige udvikling både på det følelsesmæssige, mentale og sociale område. At leve i et miljø, hvor barnet er vidende til eller udsat for vold, gør at barnet i perioder vil mistrives.

Børns måder at udtrykke deres mistrivsel på er forskellige alt efter deres alder, udviklingstrin, mødrenes evne til at se dem, børnenes verbale formåen, personlighed, tidligere erfaringer osv.

Voldsramte børns reaktioner og signaler vil også være forskellige afhængig af voldens varighed, hyppighed, og alt efter hvilken relation barnet har til den, der udøver volden. Derudover vil det være forskelligt, alt efter om barnet udelukkende har været vidende til vold mod deres mor, eller også selv har været udsat for direkte vold mod dem selv.

De børn, der har deltaget i efterværnsprojektet, er alle, på grund af deres opvækstbetin- gelser, tidlige erfaringer med vold, uforudsigelighed og utryghed i hverdagen, i risiko for fejludvikling. Alle børn i projektet har signa- lert mistrivsel på den ene eller den anden måde. Det har for en del af børnene været påkrævet, at de fik støtte fra socialforvaltning- en i form af specifikke hjælpeforanstaltning- er, og en mindre gruppe af børnene havde så store problemer og vanskeligheder, at det var nødvendigt med en langvarig behandlende indsats.

Reaktionsmåder ved mistrivsel

De børn, som har boet på krisecentret og deltaget i efterværnsprojektet, udviser tegn på mistrivsel på samme måde, som børn der omsorgssvigtes på andre måder, fx af alkohol og/eller stofmisbrugende eller psykisk syge forældre. Groft set kan man opdele børnenes reaktionsmønstre i to grupper, idet vi oplever et tydeligt mønster i forhold til, at børn enten reagerer udad eller indad, når de mistrives.

De udadreagerende børn reagerer ved at være:

Overaktive, larmende, urolige, ukoncentre- rede, rastløse, vrede, drillende, aggressive, konflikt- og grænsesøgende, har tilpasnings- vanskeligheder, er overfjollede, mangler evne til fordybelse og leg, har svært ved at håndtere krav og optage indlæring, er ofte pågående, frække og ukritiske i deres kontakt til ukendte voksne, og har en manglende eller underudviklet social gensidighed.

De indadreagerende børn reagerer ved at være:

Stille, tavse, overtilpassede, forsigtige, obser- verende, samarbejdsvillige, triste, smilende “uden at det når øjnene”, alvorlige, passive, forstående, accepterende, kontrollerende, omklamrende, evner at lege og fordybe sig i kortere intervaller, er ofte dygtige og flittige i skolesammenhænge, de tilsidesætter deres behov for andres, og har en manglende eller underudviklet social gensidighed.

Andre reaktionsmåder ved mistrivsel:

Spiseproblemer, ophører med at være ren- lige, bider negle, holder op med at tale, taler babysprog, udviser adfærd langt under deres oprigtige aldersniveau, har mareridt og søvn- problemer, kaster op, ondt i maven og ondt i hovedet, vil ikke i skole, klynker og klæber sig til mor og/eller andre voksne, har indlæ- rings- og tilpasningsvanskeligheder.

Børnenes overlevelsesstrategier

Alle børn, der udsættes for omsorgssvigt, udvikler overlevelsesstrategier (copingstra- tegier) for at kunne udholde deres livsvilkår. De fleste børn udvikler overlevelsesstrate- gier, som ligner deres forældres. Nogle børn, primært de indadreagerende børn, negligerer, bagatelliserer, romantiserer, undskylder og forklarer, bliver små voksne i børnekroppe, som taler voksensprog, er på vagt overfor ufred, løser problemer og opgaver, som de aldersmæssigt ikke burde kunne overkomme, tilsidesætter egne behov for at tilfredsstille andres, forsøger at beskytte andre både børn og voksne mod psykisk eller fysisk smerte, tager hensyn, trøster, passer på osv.

Børn med sådanne overlevelsesstrategier lider i stilhed, indtil der er voksne, som ser dem og forholder sig åbent og ærligt, og fortæller dem, at man interesser sig for og gerne vil hjælpe dem med de problemer, de og deres familie har. Denne type børn vil sjæl- dent gøre krav på eller forvente, at de kan få hjælp af voksne, og med sikkerhed vil de ikke på eget initiativ belemre andre med deres tanker og problemer. Sommetider vil de, selv om voksne tilbyder deres hjælp, enten afslå eller fortælle om deres problemer og tanker i mindre målestok for ikke at gøre den voksne ked af det, eller på anden måde belaste den voksne.

Andre børn, som oftest de udadreagerende børn, vil også normalt fortrænge, negligere

eller helt afvise, at der er noget, som er svært for dem. De vil verbalt udtrykke ligegyldighed og have en hård facade, som kan opfattes og tolkes som uopdraget og respektløst. Disse børns strategier fremkalder ofte negative reaktioner fra både deres forældre, kammerater og andre voksne. Den negative opmærksomhed og de negative reaktioner, de får på grund af deres adfærd fra deres omverden, er med til at fastholde deres eget indre billede af ikke at blive set og forstået. Tilbagemeldingerne er med til at fastholde deres lave selvværd og forstærke deres overlevelsestrategi, således at deres aggressioner bliver voldsommere. Hvis voksne fortæller dem, at de ser deres vrede og forstår deres smerte og gerne vil hjælpe dem og deres familie med de problemer, der måtte være, så vil børn med denne overlevelsestrategi være mindre loyale overfor familiens hemmeligheder.

Cases

I det følgende vil vi præsentere en case, der eksemplificerer, hvordan vi arbejder med at få mødre til at forstå den udvikling, børn, der har overværet eller været udsat for vold og derfor mistrives, gennemgår. Den første case handler om en pige, der i lang tid har haft en indadreagerende adfærd, men som er begyndt at reagere anderledes, fx ved i mindre grad at tilpasse sig andres behov. Den anden case omhandler en dreng, som har en udadreagerende adfærd. I den første case anvender vi metoden fiktiv historiefortælling og i den anden case anvender vi metoden anerkennende samtale, som vi præsenterede i kapitlet om vores metodeforståelse.

Fiktiv historiefortælling

Fiktiv historiefortælling vil sige, at man fortæller en fiktiv historie, der er lig den mor og barn er i, men bruger andre navne og eksempler⁸. Metoden kan bruges til at skabe større forståelse for en situation eller handling, bygge bro mellem mor og barn, og til at anerkende både mor og barn.

Case: Pædagogen fortæller. *En kvinde med anden etnisk baggrund end dansk kommer sammen med sin datter på seks år på efterværnsbesøg på krisecentret. Det er fem måneder siden at familien er flyttet fra krisecentret, og familien har haft samtaler med én af deres kontaktpersoner fra krisecentret omkring hver 14. dag i denne periode. Nu sidder Songül og hendes datter Souad på kontoret og taler med deres kon-*

taktperson om, hvordan det går. Souad sidder og tegner, og Songül fortæller, hvordan det går. Songül giver udtryk for, at hun er bekymret for Souad, idet hun det sidste stykke tid har ændret adfærd. Hun er nu begyndt at sige nej til ting, hun hører ikke efter, hun er ligeglad med, om hun er beskidt, og forleden dag ville hun gå i skole uden at have redt sit hår.

Jeg (kontaktpersonen) reflekterer over dét Songül fortæller, og med min baggrundsviden omkring familien, ved jeg, at Souad tidligere har været en indadreagerende pige, som har tilpasset sig derhjemme og opført sig ordentligt for at undgå, at der skulle opstå problemer. Jeg tænker, med udgangspunkt i min faglige viden omkring børns normaludvikling contra børns reaktioner på mistrivsel, at Souads måde at reagere på er et sundhedstegn. Det er tegn på, at Souad er begyndt at fortsætte sin normaludvikling, og nu har mulighed for at reagere naturligt, som en pige på seks år gør. Der er nu ro i hjemmet, og moderen har fået det godt, hvilket betyder, at der nu er plads til at pigen kan begynde at udvikle sig. Jeg vil gerne formidle dette til Songül, men ønsker at gøre det på en måde, så Souad, som på daværende tidspunkt sidder og lytter til samtalen, ikke kommer til at føle, at vi taler henover hovedet på hende, og at hun ikke kommer til føle, at hun gør noget galt. Hvis dette bliver tilfældet kan jeg måske være med til at bremse hendes normaludvikling ved, at hun kommer til at føle, at dét, hun gør, er forkert. Jeg beslutter mig for at fortælle en fiktiv historie om en dreng, som boede her på krisecentret. Historien er Souad's historie, som jeg ændrer til at være historien om Anders. Jeg ved, at moderen er velreflekterende, og tænker at hun vil fange budskabet og meningen med historien, og at historien kan være medvirkende til at give Souad anerkendelse af sin adfærd.

Jeg fortæller: Der boede engang en dreng her på krisecentret, som hed Anders. Anders boede her sammen med sin lillebror og sin mor. Da Anders flyttede ind på krisecentret, var han en meget stille dreng. Man kunne næsten ikke høre, at han var i huset. Han var rigtig god til at hjælpe sin mor og passede tit sin lillebror. Han gjorde altid, hvad han fik besked på. Hans mor var meget ked af det i starten, da de flyttede ind på krisecentret, så Anders sørgede for ikke at lave nogle

⁸ Metoden er inspireret af Eventyrmetoden, som er beskrevet i bogen "Eventyrmetoden: En genvej til dialog med børn" (1995) af Jan Arrhenius.

problemer, idet han var bange for, at hans mor skulle blive endnu mere ked af det. Før de kom på krisecentret, var det på samme måde. Anders var en artig dreng, som kunne sidde stille og tegne i mange timer. Han sagde sjældent noget forkert og opførte sig pænt for at undgå at skabe problemer, som kunne medføre, at hans forældre begyndte at skændes.

Men pludselig en dag, da hans mor havde fået det bedre, og han havde fundet ud af, at der på krisecentret ikke var nogen, som blev vred, hvis man ikke var stille, begyndte Anders at opføre sig anderledes. Han begyndte at råbe nej, hvis der var noget, han ikke ville, og han blev sur på sin lillebror, når han drillede. Han græd og skreg, når der var noget han ikke måtte få eller gøre.

Hans mor blev helt forskrækket og troede, at der var noget helt galt med Anders, for sådan havde hun jo ikke set ham før. Men det var faktisk sådan, at Anders ikke gjorde noget anderledes end andre børn på hans alder, og nu vidste han, at det var okay, at gøre det, og at det ikke gjorde, at hans mor fik problemer, og at hun godt kunne klare, at han ikke hørte efter eller blev sur. Selvfølgelig sagde hans mor nej og bestemte, hvis han lavede rigtig ballade. Det var heller ikke sådan, at moderen nu gav ham lov til alt. Hun bestemte stadig, det en mor skal bestemme, fx at han ikke måtte gå i skole uden bukser på.

De er begge meget opslugt af historien, og da jeg er færdig med at fortælle den siger Songül: "Det var en god historie. Nu ved jeg, hvordan det hænger sammen". Souad siger: "Fortæl den igen", og jeg fortæller en lignende historie, der handler om en pige, som også har boet på krisecentret.

Refleksion over case

Songül opfatter hurtigt, at det er deres historie, jeg fortæller, blot med andre navne og få ændringer. Hun forstår gennem historien budskabet om, hvordan børn, som bor i en voldsramt familie ofte vælger at overtilpasse sig, for at undgå problemer i familien. Denne overtilpasning kan være hæmmende for barnets normal udvikling. Når barnet oplever, at der er plads til at reagere normalt, fortsætter det, dets normale udvikling. Jeg vælger i situationen at reflektere samtidig med at handle. Jeg bruger historien som redskab til at formidle et budskab og viden til moderen, samt at tale om barnet på en anerkendende og hensigtsmæssig måde. Moderen er velreflekterende og forstår budskabet

første gang. Barnet vil gerne høre historien igen, og denne gang vælger jeg, at fortælle om en pige, for på den måde at fortælle, at der er mange børn, som reagerer sådan, og at det ikke kun er drengen. Jeg viser, at det er en normal reaktion for børn, som har boet i familier med vold.

Anerkendende samtale

Anerkendende samtale vil sige, at vi spørger ind til barnets tanker, følelser og bevæggrunde for handlinger, og anerkender disse. Det handler om at vi skal forstå, hvorfor barnet handler som det gør, og samtidig støtte barnet i at forandre sin situation til det bedre.

Case: Pædagogen fortæller: Kevin er en dreng på 9 år. Hele hans barndom har været præget af vold. Der er vold mellem hans forældre, og begge forældrene slår ham i opdragelsesøjemed. Inden han flytter ind på krisecentret, er han begyndt at gå rundt med de hårde drenge i den by, de kommer fra. Hans mor udtrykker stor bekymring for hans fremtid, og synes han bliver mere og mere svær for hende at styre. Hun beskriver ham som udspekuleret og ondskabsfuld, som sin far, krævende, fræk, og hun er flov over, at andre synes, at hun har opdraget ham dårligt. Moderen enten slår ham eller giver op og lader ham selv bestemme, når de har konflikter.

På krisecentret er Kevin meget pågående overfor personalet. Han stiller utallige spørgsmål og kan virke meget forstyrrende, hvis personalet ikke giver ham fuld opmærksomhed. Når han afvises eller på anden måde ikke får, det han beder om, bliver han vred, bruger skældsord, såsom luder, møgkælling, fuck you, eller han går et andet sted hen, hvor hans leg hurtigt bliver destruktiv og ødelæggende, og påkalder sig moderens eller personalets opmærksomhed og irettesættelser.

En dag bryder jeg ind i en konflikt, Kevin har med sin mor, hvor jeg forgæves prøver at brygge bro imellem de to. Samtalen lykkedes ikke, og moderen kommer med gentagende bebrejdelser overfor Kevin og truer med, at han må flytte hjem til sin far, hvis han ikke vil høre efter, hvad hun siger. Jeg forsøger desperat at få moderen til at se, hvilke motiver Kevin kan have, og han er, via mine spørgsmål, god til at få formidlet sin frustration og forklaret sine perspektiver på konflikten. Hans mor er derimod ikke i stand til at se, hverken formålet med samtalen eller klar til at se tingene fra Kevins perspektiv. Det ender med, at Kevin rejser sig, råber sin mor ind i hovedet, går ud af rummet og smækker døren hårdt efter sig. Jeg bliver lidt hos hans mor, som

siger: "Sådan er det hver gang. Jeg ved ikke, hvad jeg skal gøre ved ham", og hun begynder at græde. Jeg siger til hende, at jeg godt kan se, at de har det svært begge to, og at vi må prøve at hjælpe dem med at finde en løsning på de mange problemer, der er i deres familie. Jeg spørger hende, om det er i orden, at jeg taler med Kevin alene, og det er det.

Jeg finder Kevin på hans værelse, hvor han sidder på sin seng og er rasende. Han sætter armene over kors rundt om sine knæ og kigger ned. Jeg spørger, om det er ok, at jeg kommer ind til ham. Kevin nikker, og jeg sætter mig ind på gulvet, så jeg sidder foran ham. Jeg fortæller Kevin, at jeg kan se, at han er meget vred, og at jeg tænker, at han også nogle gange er meget ked af det. Kevin kigger op og svarer: "Jeg er ikke ked af det. Hun er bare skide dum og uretfærdig, og jeg er fucking ligeglad". Jeg gentager, at jeg godt kan se, at han bliver vred, og at jeg også godt kan forstå, at han nogle gange synes, at det er uretfærdigt og dumt, det hans mor siger til ham. Kevin kigger igen på mig, denne gang uden at sige noget.

Jeg fortsætter: "Jeg har lagt mærke til, at du tit bliver skældt meget ud. Ved du hvorfor de voksne skælder dig så meget ud? Kevin: "Det er fordi, jeg er dum". Jeg siger: "Jeg synes ikke, at du er dum, men jeg tror, at du nogle gange, når du bliver ked af det, siger bandeord, vælter borde eller ødelægger ting, så de voksne blive sure på dig". Kevin ser nu meget interesseret ud. Han har sluppet sine arme og strækket sine ben ud. Jeg fortsætter: "Ved du hvad andre børn gør, når de er kede af det? "Kevin ryster på hovedet. Jeg spørger, om han vil vide, hvad jeg tror, de gør, og det vil han gerne. Jeg siger: "Nogle børn de græder, andre børn fortæller det til nogle voksne, som de håber, kan forstå det, nogle børn viser ikke, de er kede af det, men beholder deres tanker for sig selv, og nogle børn gør ligesom du gør. De skælder ud, råber, slår eller ødelægger ting, når de er kede af det". Kevin siger: "Hm, det viste jeg da godt". Jeg siger: "Der er bare et stort problem ved at være ked af det på den måde",

og jeg spørger Kevin, om han ved, hvad det er? Kevin ryster igen på hovedet. Jeg smiler til ham og siger: "Problemet er, at det kan være meget svært for andre mennesker at forstå, at du er ked af det, når du råber bandeord, vælter borde eller smadrer vinduer.

Kevin smiler, gaber og glider længere ned i sofaen. Vi er stille lidt, og jeg afslutter samtalen med at fortælle Kevin, at alle de voksne, der arbejder på krisecentret godt ved, at der er mange problemer i hans familie, og at alle de voksne også godt ved, at det nogle gange er svært for ham, og at jeg vil fortælle dem, hvad vi har talt om, så de voksne kan hjælpe ham næste gang, han bliver meget vred, i stedet for at komme til at skælde ham ud. Jeg siger til slut, at jeg også vil fortælle hans mor om, hvad vi har talt om, og spørger ham om han vil være med, mens jeg taler med hende. Kevin siger nej, og går ned i haven for at lege. Efterfølgende taler jeg med Kevins mor.

Refleksion over case

Pædagogen fortæller: Da jeg kom op på værelset havde Kevin lukket sig helt omkring sig selv. Jeg tror, at han forventede, at jeg ville skælde ham ud over, at han havde råbt og smækket med døren. Han bliver synligt interesseret, da han opdager, at jeg ikke er kommet for at irettesætte ham, og hans fysiske reaktioner viser mig, at han følte sig set og forstået. Selv om han ikke er umiddelbart åben for min tilstedeværelse, vælger jeg at blive og ikke blive skræmt af hans forsøg på afvisning. Dette gør jeg for at vise ham, at jeg godt kan udholde hans vrede og gerne vil være hos ham, selv om han ikke i første omgang responderer positivt. Jeg bruger generaliseringer for at vise ham, at der er andre børn som ham, og at det ikke er ham, der er noget galt med, samtidig med, at jeg forsøger at forklare ham, at hans måde at reagere på kan være u hensigtsmæssig for ham selv. For at befri ham for den skyld, han eventuelt føler i forhold til hans adfærd, siger jeg, at det er hans familie, der har mange problemer, og at vi som voksne vil prøve at hjælpe hans mor, så de kan få det bedre.

Erfaringer fra og dilemmaer ved efterværn i hjemmet

I dette afsnit vil vi beskrive, hvad det betyder at arbejde i familiens hjem. Efterværnsarbejde, som metode i socialt arbejde, er udfordrende. Vi vil beskrive, hvad vi har oplevet, som har været svært og dilemmafyldt og prøve at beskrive, hvorfor det alligevel efter vores overbevisning kan være med til at gøre en forskel for de voldsramte kvinder og børn og berigende for det arbejde, vi udfører.

Arbejdet i familiernes private hjem kan indeholde nogle problemstillinger, som vi skal være bevidste om, når vi, som professionelle, går på efterværnsbesøg hos familierne.

Der er nogle etiske overvejelser, man skal tage i betragtning ved disse besøg. Allerede dét, at vi går ind i kvindens hjem, indebærer, at vi træder ind over grænsen til hendes privatsfære, og skal alene af den grund, være mere bevidste i det vi siger og gør, end normalt. Det er anderledes end på krisecentret, hvor de "bor hos os", idet vi nu træder ind på kvindens territorium. Vi får en lidt anden rolle, og vi er nu dem, der er på udebane. Det er deres regler, der i stort omfang gælder, og vi må tilpasse os i en eller anden grad, så længe vi er på besøg.

Et dilemma, vi kan komme i, når vi er på arbejde hos kvinden, er at vi og kvinden har forskellige opfattelser af, hvad det er for en rolle vi har, og hvad formålet med vores besøg er. Vi er professionelt personale fra krisecentret, der kommer på et hjemmebesøg, og vi er på arbejde, mens vi besøger familien. Kvinden har inden vores besøg i samarbejde med os lavet en handleplan, som vi vil henvise og forholde os til. Vi har stadig underretningspligt og kan i hjemmet blive vidende om forhold, der er af en karakter, som vi er forpligtet til at overlevere til socialforvaltningen.

Kvinden kan have den opfattelse, at vi er på et venskabeligt besøg som veninde eller i hvert fald som bekendt, og i mange tilfælde kan de mål, kvinden har sat op for vores besøg, være skubbet så langt i baggrunden, at hun end ikke kan huske det længere. Specielt hvis kvinden ikke har noget netværk, kan vores besøg stort set være det eneste besøg, hun har i sit hjem.

Et andet dilemma er, når vi fx skal tage en samtale med kvinden om, at vi synes det er nødvendigt at lave en underretning til kommunen, eller det

kan være andre svære problematikker fx i forhold til børnene. Sådan en samtale kan re-præsentere et dilemma, fordi vi kommer som autoritetsfigurer og giver kvinden et alvorligt budskab, og det får hun ind ad døren i sit eget hjem. Vi kan gå hjem bagefter, det kan hun ikke.

I det følgende vil vi præsentere en række cases, som på forskellig vis viser nogle af de dilemmaer, vi har oplevet, og de positive erfaringer, vi har gjort os undervejs i efterværnsprojektet i forbindelse med besøg i kvindernes og børnenes hjem.

Case A

Pædagogen fortæller: *"Da vi, kvinden, tolken og jeg, sad der i hendes kæmpestore, men stort set tomme lejlighed, med en håndværker, der samlede reoler i stuen på et blåt syntetisk biltæppe og gennemgik en underretning til socialforvaltningen, tænkte jeg: "Det her holder simpelthen ikke...". Heldigvis var min kollega gået en tur med børnene, mens vi gennemgik skrivelsen, og heldigvis var kvinden enig i det, vi havde skrevet, men jeg gør det ikke igen. Det var en fuldstændig akavet situation for mig, og jeg kan forestille mig, at det også var lidt underligt for kvinden, selv om vi havde aftalt, at jeg ville tage skrivelsen med, så hun kunne få oversat det vi havde skrevet, til sit eget sprog"*.

Refleksion over situationen

Efter denne og lignende eksempler har vi talt om, at når vi skal gennemgå underretninger eller har andre alvorlige budskaber til kvinden, skal vi afholde mødet på krisecentret. Af og til er vi også stødt på den problemstilling, at kvinden har inviteret andre gæster, som var i hjemmet, når vi kom, eller at der kom besøg af en ny kæreste eller endog af den voldelige eksmand, imens vi var på besøg.

Case B

Pædagogen beskriver følgende: *"Jeg blev totalt overrumplet, for pludselig stod han bare i køkkenet med deres lille søn på skulderen. Enten har døren været åben, ellers har han haft en nøgle? Kvinden, jeg besøgte sagde bare hej til ham og barnet. Hun så hverken påvirket eller overrasket ud. Måske synes hun, at det var lidt pinligt overfor mig, at han kom, men hun sagde ikke noget. Han gav mig hånden og præsenterede sig (det var kvindens voldelige eksmand). Jeg sagde bare mit navn. Han tog en kop i køkkenskabet og hældte kaffe op og satte sig. Kvinden fortsatte*

med at tale med mig. Mine tanker kørte hurtigt, og jeg rejste mig og gik et øjeblik ud på toilettet. Da jeg kom tilbage, sagde jeg til kvinden, at jeg skulle gå, og at jeg ville ringe til hende for at lave en ny aftale".

Refleksion over situationen

Efter denne oplevelse havde vi flere bud på, hvad vi nu kunne gøre for denne familie. Vi besluttede at ringe til kvinden og tilbyde hende, at hun kom ud og talte med os på krisecentret. Hun kom, og vi fik spurgt ind til hendes tanker og følelser i forhold til, at manden nu kom i hendes hjem. Samtalen var god for både os og kvinden. Vi fik et indblik i, hvad der sker for hende og måske også for andre, der genoptager forbindelsen med den voldelige mand, og kvinden erfarede, at vi gerne ville tale med hende om de tanker og problemer, det medførte for hende og børnene.

På den måde fik vi fortsat lov til at følge familien og være med til at sikre, at børnenes perspektiv blev medinddraget og forsøgt hjulpet.

Case C

Pædagogen beskriver: *"Besøgene hos denne familie foregik på en så behagelig måde. Deres hjem var rart og pænt. Sommetider kunne både kvinden og jeg blive så fordybet i vores samtaler, at jeg ofte blev lidt længere end planlagt. Jeg tog skoene af og kravlede helt op i sofaen. Samtalerne omhandlede altid kvinden og børnenes situation, tanker og følelser. Jeg blev på en måde mere mig selv i samtalerne, end jeg er, når jeg taler med beboerne ude på krisecentret. Jeg tror det var, fordi vi var i hendes hjem, og at jeg kunne se og mærke, at hun var glad for, at være der, og at hun gav mere af sig selv, end dengang hun boede på krisecentret"*.

Refleksion over situationen

I dette eksempel blev det tydeligt for pædagogen, at besøgene i kvindens hjem gjorde den måde, hun arbejdede på, anderledes. Samtalerne fik mere dybde, og kvinden var så rolig i sine egne omgivelser, at hun blev mere åben og ærlig omkring sig selv. Pædagogen blev, selv om hun forblev professionel, mere åben og direkte i det svar, hun gav til kvinden. På en måde blev pædagogen også mere autentisk, idet hun sommetider i samtalerne bare lod sig rive med, og derfor sagde det, hun umiddelbart tænkte og følte, i forhold til det kvinden sagde til hende.

Case D

Pædagogen fortæller: *"Jeg havde i to måneder flere gange opfordret til og tilbudt moderen, at vi sammen kunne holde møde i hendes datters institution for at fortælle pædagogerne om deres liv og dermed skærpe pædagogernes opmærksomhed på hendes datter på en positiv måde. Men moderen havde hele tiden været enten afvisende eller lidt åben overfor tanken uden, at det blev en klar aftale, eller også gled hun høfligt af både mine gode intentioner og gode argumenter. På et besøg, hvor vi sad på sandkassekanten i hendes nye boligkvarter, prøvede jeg optimistisk igen. Moderen kiggede på mig og sagde: "Hør nu her. Jeg ønsker det ikke, fordi det er imod min kultur. Jeg har ikke lyst, og det er ikke nødvendigt, og jeg ved godt, at du synes, det er en god ide, men det duer bare ikke." Pludselig kunne jeg høre, hvad hun sagde, og hendes budskab blev også meget mere klart, og jeg forstod, at det var mit behov for at støtte hendes datter, men det passede bare ikke i moderens livsverden og forståelse af, hvordan man løser problemer. Jeg sagde: "Ok, så bliver det sådan, og jeg lover dig ikke at presse på mere, men hvis du skifter mening, må du fortælle det til mig".*

Refleksion over situationen

Som professionelle kan vi nogle gange være så opsatte af vores egen dagsorden, at vi glemmer at se og høre det budskab, der bliver sendt til os enten verbalt eller nonverbalt. Dette gælder både i efterværnet og på arbejdet på krisecentret. Men det, at vi er på besøg i kvindens omgivelser og på hendes terræn, kan være medvirkende til, at vi bliver bedre til at lytte, og kvinden bliver også bedre til selv at formidle sit budskab.

Case E

Pædagogen fortæller: *"Hun havde sagt, at hendes svigerfamilie ville hjælpe hende med at skaffe møbler. Så da jeg kom, 14 dage efter hun var flyttet, og så, at hun og alle hendes børn sov på en madras i stuen med en lille babydyne, var jeg både rystet og målløs. Hun havde kun den lampe, hun havde fået fra krisecentret, en tremmeseng og en stol, i den ellers store og fine fireværelses lejlighed. Familiens tøj lå i bunker på gulvet, sorteret så det rene lå i den ene ende og det beskidte i den anden ende af rummet. Jeg satte mig på gulvet, og hun hentede en pose chips, som vi spiste, mens vi snakkede sammen. De to små børn var urolige, klynkede eller græd på skift, og den ældste var bare glad for at få gæster og hoppede på madrassen, mens han talte*

med mig. Moderen beklagede sig ikke over sin situation, men så trist og træt ud. Da jeg fortalte hende, hvad jeg tænkte om det jeg så, begynde hun og græde og sagde: "Jeg prøver, at være tapper for mine børns skyld".

Refleksion over situationen

Kvinderne og deres børn har tit et meget sparsomt eller intet netværk, og vi bliver hurtigt dem, de kan stole på og regne med. For nogle af de udenlandske kvinder uden brugbart netværk kan det at flytte alene ud i en lejlighed uden mand eller familie være en uoverskuelig opgave. Det har ind imellem været chokerende for os at være vidne til den fattigdom og nøjsomhed, vi har oplevet på nogle af disse besøg. Flere mødre har hverken haft overskud eller penge til at købe møbler, senge, dyner eller installere lamper i deres lejligheder.

Refleksioner på baggrund af cases

I efterværnsprojektet har vi både fået indblik i en del af de voldsramte kvinder og børns livsbetingelser, som kalder på nye og stærkere tiltag for nogle af krisecentrets beboere, men samtidig også set eksempler på, at efterværnet ude hos kvinderne er en tilstrækkelig hjælp, og en meget væsentlig faktor i bestræbelserne på at støtte kvinderne i at leve uden vold.

Efterværnet kan i bedste tilfælde fungere som en forlængelse af arbejdet på krisecentret, og det betyder, at kvinderne kan hjælpes roligt videre mod deres mål, med et sikkerhedsnet under sig i en længere periode, end hvis de bliver kastet ud i det nye liv og sluppet der. Det giver dem styrke til at gå fremad, vel vidende, at de i en længere periode kan vende problematikker med os og få konkret og praktisk hjælp.

Vi oplever, at det betyder utroligt meget for familierne, at vi kommer på besøg. Kvinderne vil gerne vise os deres nye hjem, og de vil gerne have besøg af os, der kender dem godt. Den kontakt, der er etableret under familiens ophold hos os, er grundlaget for disse besøg. Kvinderne har nemmere ved at tale med os, fordi vi allerede har været vidner til deres voldshistorie, og fordi vi ofte er de første, kvinderne og børnene har talt med om volden. Tilliden er på forhånd etableret, og er en overvejende og positiv faktor i efterværnsarbejdet.

Ligesom vi har været vidner til kvindens krise, er det vigtigt for kvinderne, at vi er vidner til deres nye liv. At vi ser, de klarer sig, og at vi stadig er en del af deres netværk.

Når dilemmaerne ved at være på arbejde i kvindens hjem er under kontrol, kan vi se, at vores besøg kan være med til at støtte nogle af kvinderne i at fastholde målet om at leve et liv uden vold. Vi diskuterer og analyserer deres tvivl og vanskeligheder sammen med dem. Vi kender dem, og derfor kan vi referere tilbage til andre samtaler, vi har haft. Vi er iagttagere af deres proces mod deres mål, og kan derfor se den udvikling, de gennemgår - den kan man godt være lidt blind for, når man, som kvinderne selv, er midt i processen.

Vi kan være gode sparringspartnere for kvinderne ude i "virkeligheden", og vi er af og til også "buffere" mod ensomheden, når de virkelig ingen har tilbage.

At slippe ud af et liv med vold tager tid, og det kræver styrke og mod. Det kan vi støtte kvinderne og dermed deres børn i via efterværn. Når vi som professionelle besøger mennesker i deres eget hjem, kan det både være berigende for familien og positivt for os at opleve, at det lykkes at skabe et liv uden vold for nogle af de kvinder og børn, vi arbejder med på krisecentret.

Kvindernes oplevelse af efterværnet

Af Sissel Lea Nielsen

40 af de kvinder⁹, der har deltaget i Boligfondens Krisecenters efterværnsprojekt blev i foråret 2005 interviewet¹⁰ om deres oplevelse af det efterværn, de har modtaget. Interviewene er udført af konsulent Sissel Lea Nielsen fra Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.

Kvindernes motivationer for at modtage efterværn

Boligfondens Krisecenters efterværn til kvinder og børn gives som et tilbud til kvinderne, når de flytter fra krisecentret. Da der er tale om et tilbud, har det været relevant at undersøge, hvad der har motiveret kvinderne til at takke ja til tilbudet¹¹.

For hovedparten af kvinderne har det handlet om fortsat at have en fortrolig samtalepartner at snakke med, fx om problemer i forhold til børnene, eksmanden osv. En af kvinderne siger følgende: *"Jeg synes, at det ville være rart stadig at have kontakt til personalet, hvis der nu var nogle ting, man havde brug for at snakke med dem om, ting der kunne være svære, for eksempel pludselig at skulle bo alene igen, eller hvis der nu kom nogle problemer med ens eksmand, og hvis man gik rundt og måske var lidt bange eller der var problemer med ens barn. Hvis der var ting, man var i tvivl om, så havde man dem at kunne snakke med. Og de ville kunne følge med i, hvordan det gik med en. Det synes jeg ville være rart". Kvinderne giver udtryk for, at det er altafgørende, at den fortrolige samtalepartner er en person, de kender, og som har kendskab til det, de har været igennem.*

Kvinden, som er citeret ovenfor, har ud over ønsket om en fortrolig samtalepartner, valgt at modtage efterværn ud fra et behov om, at der er nogen, der følger med i, hvordan det går hende og hendes børn efter krisecenteropholdet. Behovet for, at der er nogen, der følger med i, hvordan det går, har på forskellige måder været udtrykt af de fleste af kvinderne, dels med henblik på at afbøde den følelse af ensomhed, der kan opstå efter udflytningen fra krisecentret, og dels for at møde forståelse for deres situation og anerkendelse af det liv, de vælger at leve efter krisecenteropholdet.

Fodnoter: Se næste side.

En af kvinderne siger: "Jeg skulle flytte herfra tilbage til min egen lejlighed, men jeg vidste jo - ikke fordi jeg vil rose eller sådan noget, jeg vil bare sige min mening, det var så dejligt at bo her. Derfor tænkte jeg, det her er mit hjem, og jeg havde det godt her, jeg troede, at alt uden for krisecentret var ondt på grund af det, jeg har oplevet. Da jeg får tilbud om, at vores kontaktpersoner vil komme på besøg i tre måneder, tænkte jeg, at det var dejligt. For de er ligesom familiemedlemmer, jeg vil vise dem, at jeg kan være en god mor, at jeg

⁹ Fem af kvinderne har, ud over selv at modtage efterværn, hver især haft ét barn, der har modtaget efterværn. Tre kvinder har haft to børn og to kvinder har haft tre børn, der har modtaget efterværn. Kvinderne, der har deltaget i interviews, er bredt sammensat i forhold til etnisk oprindelse. Der er kvinder med etnisk dansk, jordansk, tyrkisk, ghanesisk, iransk og somalisk baggrund. Aldersmæssigt er kvinderne mellem 26 og 41 år. Kvinderne har før efterværnet opholdt sig mellem én og otte måneder på krisecentret, de fleste i to til tre måneder. Hovedparten af kvinderne har modtaget efterværn i tre måneder med hver tre besøg. Enkelte har oplyst, at efterværnet varede længere end tre måneder. Sammensætningen af kvinder, der har deltaget i fokusgruppeinterviews, er repræsentativ, når det gælder forhold som etnicitet, alder, antal børn, opholdsperiode på krisecentret og efterværnsperiode. Kvinderne adskiller sig imidlertid fra de andre kvinder, der har modtaget efterværn, i og med, at de har valgt at deltage i interviews. Der er grund til at formode, at disse kvinder har haft en positiv oplevelse med at modtage efterværn, idet de har lyst til at komme tilbage på besøg på krisecentret.

¹⁰ Af i alt 22 inviterede kvinder, har 10 kvinder svaret positivt på invitationen til at deltage i interviews. Interviewene er eksplorative, og forholder sig ikke direkte til projektets mål og delmål. Der er udarbejdet en spørgeguide, der sikrer, at de voldsramte kvinder har fået mulighed for at sætte fokus på de emner, de mener, er af betydning i forhold til efterværnet. Der er i alt foretaget tre fokusgruppeinterviews med tre til fire deltagende kvinder i hver. Interviewene er optaget på bånd og senere udskrevet, og efterfølgende analyseret. Interviewene er foretaget på krisecentret, idet en forudsætning, for at kvinderne ville have mulighed for at deltage, har været, at deres barn eller børn kunne blive passet imens.

¹¹ De kvinder, der har takket nej til efterværnet indgår ikke i denne undersøgelse, og det er derfor ikke muligt at lave en sammenlignende analyse af henholdsvis de kvinder, der har takket ja, og de der har takket nej til tilbudet om efterværn.

har min egen lejlighed og har det godt, og så føle en tryghed ved at de kommer, og at jeg har kontakt med krisecentret. For jeg var så utrolig usikker, da jeg skulle flytte herfra. Allerede ugen før jeg skulle flytte havde jeg ondt i maven og var nervøs, jeg havde ingen familie, jeg havde kun mine børn og jeg tænkte, hvordan skal jeg klare den. Men de forstår mig, det gør mig tryk".

Kvinden, som er citeret ovenfor, giver udtryk for, at hun føler sig tryk ved fortsat at have kontakt til krisecentret. Dette er gennemgående for kvinderne, der er blevet interviewet. Motivationen for at takke ja til tilbudet om efterværn har, for stort set alle kvinderne, handlet om at have et sikkerhedsnet. En kvinde nævner også, at sikkerhedsnettet for hende blandt andet består i, at hun magter at fastholde sin beslutning om at leve et liv uden vold. Det var hendes håb, at efterværnet kunne støtte hende i dette. Hun siger: "Jeg flyttede direkte fra mine forældre og flyttede sammen med den mand, som jeg nu er skilt fra. Så jeg havde aldrig prøvet at bo for mig selv, og så bo i en lejlighed alene og skulle starte et helt nyt liv, alt var bare nyt. Jeg havde sådan en følelse af et sikkerhedsnet herinde, eller sådan beskyttet. Så tænkte jeg, at de kunne hjælpe mig med ikke at falde tilbage i mine gamle mønstre og gentage de samme fejl, og fastholde beslutningen om at man ville leve sit liv på en anden måde".

Kvinderne med anden etnisk baggrund end dansk udtrykker, udover de ovennævnte motivationer for at modtage efterværn, behov for yderligere støtte til deres kontakt med de offentlige myndigheder. En af kvinderne med anden etnisk baggrund end dansk siger følgende: "Når jeg bor her, får jeg meget hjælp. Jeg kender ikke regler, jeg kender ikke systemet. Når der kommer et brev, hvad betyder det og hvad er rigtigt og forkert. Efter krisecentret bliver jeg alene, jeg skal klare det godt, men jeg har brug for hjælp. Man kan ikke være stærk så hurtigt, så selv om man bor her et stykke tid, så har man stadig brug for hjælp. Så indtil vi bliver stærkere, så er det en stor hjælp for os, at de kommer og besøger os og giver os støtte".

En enkelt kvinde giver udtryk for, at hun var i tvivl, om hun ville modtage efterværn, fordi hun tænkte, at når hun først fik en lejlighed, så ville det hele gå, og de ville ikke have brug for hjælp mere. At hun alligevel valgte at modtage efterværn, skyldtes hendes børns ønske derom. Kvinden fortæller: "Altså jeg har det sådan meget, at jeg kan klare mig selv, og første gang vi blev inviteret til at komme på besøg

var det egentlig mine drenge, der gav udtryk for, at de gerne ville herind, mere end det var mig. Men da jeg så sad her og fik snakket og fik taget hul på, hvad der egentlig sker og hvordan det går med det ene og det andet, så var det rart, at de kendte mig. Det ville have været svært at sidde og forklare en sagsbehandler, hvor langt ude, man har været og hvor skidt man har haft det. Men det vidste personalet jo her. Det var overraskende rart, og det var meget meget givtigt for mine drenge”.

Efterværnets betydning for kvinderne og deres børn

Når kvinderne beskriver, hvad de har fået hjælp og støtte til, fremgår det tydeligt, at efterværnet i det store hele har levet op til de forventninger, de havde, da de takkede ja til at modtage efterværn. Hvad kvinderne kun i mindre grad havde i tankerne var, hvad efterværnet kunne betyde for deres børn. Det er derfor påfaldende, at kvinderne i deres beskrivelser af deres oplevelse af efterværnet, lægger stor vægt på den betydning, efterværnet har haft for deres børn.

Flere kvinder nævner vigtigheden af, at deres børn også har en fortrolig samtalepartner at betro sig til, en person som kender dem og ved, hvad de har været igennem. En kvinde siger: *”Jeg synes, at min søn og jeg har et godt forhold til hinanden, sådan rimeligt åbent, men der kan jo godt være nogle ting, som han ikke vil sige til mig, som kan være svært. Så derfor synes jeg, at det var rart, at hans kontaktperson også var med på besøg”.* En anden kvinde fortæller: *”Børnene følte også, at det var rigtig godt at få besøg. De hopper og bliver glade, når de hører, at der kommer besøg. De føler sig også forstået. De lærer, at det ikke er deres skyld. Min søn fik en lettelse, for det var skamfuldt for ham, men nu ved han, at det ikke kun er ham, der har det her problem”.*

Kvinderne giver udtryk for, at det har fungeret godt, at både deres egen og deres børns kontaktperson har været med på besøgene, fordi det har gjort det muligt for barnet at udtrykke sig, uden at de selv er til stede, og at de selv har haft mulighed for at få en rådgivende samtale med deres kontaktperson, uden deres børns tilstedeværelse. En af kvinderne fortæller: *”Det var en fordel, at begge vores kontaktpersoner var med på besøg, den ene tog ham med uden for og købte is og snakkede, mens jeg snakkede med min kontaktperson, og fik en let-*

telse ved at snakke som voksen. Det var en fordel, at begge to var med, synes jeg. Det er trygt for os begge”. Flere kvinder fortæller desuden, at det har været betydningsfuldt for både dem selv og deres børn, at de af kontaktpersonerne har fået støtte til åbent at tale sammen om det, der er sårbart i deres indbyrdes relation.

Mange af kvinderne beretter, at de har haft svært ved at bedømme, om deres liv udviklede sig i en god retning, og at efterværnet for dem har betydet, at de enten kunne blive bekræftet i, at de var på rette vej, eller at de kunne få hjælp til at komme videre i en anden retning. En af kvinderne fortæller: *”Jeg havde utroligt svært ved at bryde med min fortid, og var i tvivl hele tiden. Er det nu rigtigt, det jeg gør, og blev støttet i, at det er den rigtige vej. Det kan jeg jo godt se i dag, men det kunne jeg ikke se dengang. Der var jeg meget usikker på, om det var godt, fordi man ligesom i lang tid har været fastholdt i et dårligt mønster, så man ved ikke, hvad der er normalt til sidst. Så man bliver ligesom styrket i, at du er på rette vej. En anden kvinde fortæller i tråd hermed, at ”når man har været inde i et voldeligt forhold, så kan man ikke bare ryste sine gamle ting af sig på et splitsekund, vel? Den adfærd, man havde kørt sig selv ind i, tager tid at vikle sig ud af igen. Det har jeg fået støtte til”.*

Kvinderne giver samstemmende udtryk for, at den forståelse og anerkendelse, de har mødt, har været afgørende for den betydning, efterværnet har spillet for dem. En kvinde fortæller: *”Jeg er blevet taget alvorligt. Før har jeg oplevet, at mange, når jeg fortæller, at jeg er bange for min eksmand, har sagt, jamen der er ikke noget at være bange for. Men her bliver man ligesom ikke, der bliver ikke sat tvivl om det faktisk er det, man er, eller om der er en reel trussel. Man tager fat i, du er bange, og hvad gør vi ved det. Og det synes jeg var rart, at der ikke blev tvivlet på en”.*

Kvinderne blev også under interviewene bedt om, at indkredse, hvad der havde været det mest værdifulde ved at modtage efterværn. Deres svar faldt næsten enstemmigt. De har fået styrke til i højere grad, at kunne leve et selvstændigt liv. Eksempelvis siger en kvinde: *”Min mand har altid sagt til mig, hvor dårligt et menneske, jeg var, hvor dårlig en kone, og hvor dårlig en mor, jeg var, og alle mulige negative ting om mig. Jeg var ikke længere mig selv. Når de kommer og besøger mig og siger, at jeg er en god kvinde, så begynder jeg at bygge mig selv op. Jeg synes, at det var en kæmpe stor hjælp. Nu kan jeg*

sige, at jeg er stærk". En anden kvinde lægger samtidig vægt på, hvad det har betydet for hendes relation til sin søn: "De har hjulpet mig til at finde mig selv igen og se min søn, jeg har været helt visket væk, jeg kender ikke mig selv og følte, at jeg ikke betød noget, men jeg klarer mig godt nu, jeg kan arbejde, lave mad og danse, og jeg kan passe min lille søn. Jeg siger tusind tak, hvis ikke stedet og personalet havde været her, jeg måske levede midt på gaden i dag".

Kvindernes forslag til forbedringer af efterværnsindsatsen

Selv om kvinderne på mange måder giver udtryk for, at de gennem efterværnet, har fået mere styrke, så giver de samtidig udtryk for, at de har behov for endnu mere hjælp og støtte. Hovedparten af kvinderne ville ønske, at efterværnet havde været en længere periode end tre måneder. Nogle kvinder nævner et halvt år som en passende efterværnsperiode, andre at efterværnet skal tilpasses efter den enkelte kvindes og det enkelte barns behov. Med til dette hører, at man selv skal have mulighed for at melde ud, hvornår man føler sig parat til at slutte efterværnet. Derudover giver nogle kvinder udtryk for, at de ville ønske, at besøgene havde været i længere tid.

De fleste kvinder synes, at det er passende med omkring ét besøg om måneden, dog under forudsætning af, at der er mulighed for at have telefonisk kontakt. Selv om kvinderne er blevet opfordret til at ringe til deres kontaktperson eller til krisecentret, hvis de skulle have brug for det, har de imidlertid i mange tilfælde undladt at gøre det, fordi de tænker, at personalet har nok at gøre med at hjælpe dem, der bor på krisecentret, og så har de ikke lyst til at forstyrre. Kvinderne lægger op til, at initiativet til at have telefonisk kontakt løbende under efterværnet, ikke alene skal ske på deres opfordring, men i lige så høj grad på kontaktpersonernes initiativ. For enkelte kvinder var det dog nok at vide, at de kunne ringe, hvis de havde brug for det.

Én af kvinderne er blevet tilbudt besøg efter behov, og udtrykker stor tilfredshed. Hun har fået besøg et par gange om måneden, har selv ringet eller kigget forbi på krisecentret, og har ligeledes været inviteret til at deltage i fællesspisning om torsdagen på krisecentret. Sådanne forhold er netop, hvad de fleste andre kvinder efterspørger. Eksempelvis

siger en kvinde: "Min store søn vågnede op her i morges, og sagde "wau", det er i dag vi skal på krisecentret. Man kan virkelig mærke på ham, at det betyder noget, og da vi trådte ind af døren, sagde han, at det jo er ligesom i gamle dage. Når han kommer herhen er det forbundet med tryghed og ro. Så for mine drenge ville det betyde noget at komme mere på besøg her. Nu har vi lige fået invitation til fødselsdag, det er jo også en måde at møde personalet på, men det ville være skønt at blive inviteret til 'fødselsdag' lidt oftere eller til en grillfest om sommeren".

De fleste af kvinderne ønsker efterværn som en kombination af hjemmebesøg, telefonisk kontakt og besøg på krisecentret. Under et af interviewene blev der blandt andet talt om, at det ville være dejligt at have muligheden for at komme til søndagsbrunch eller noget lignende på krisecentret.

Konkluderende bemærkninger

Mange af de positive oplevelser og erfaringer kvinderne og deres børn har gjort sig, mens de opholdt sig på krisecentret, oplever de på mange måder videreført i efterværnet. Kvinderne giver samstemmende udtryk for, at efterværnet har været positivt. Gennem efterværnet har de fundet mere styrke. Kvinderne har i det store hele fået indfriet de forventninger, de havde, da de valgte at takke ja til tilbudet om efterværn, og de har oplevet at have et sikkerhedsnet, dvs. at have nogen, der følger med i, hvordan det går dem efter krisecentret, og som har vist forståelse for deres situation og anerkendelse af det liv, de har valgt at leve. Eller, hvis det har været nødvendigt, er de blevet hjulpet på rette vej. De har samtidig haft en fortrolig samtalepartner, der kender deres historie og ved, hvad de har været igennem.

På trods af at kvinderne oplever, at de gennem efterværnet har erhvervet sig mere styrke, giver de stort set alle udtryk for, at de har behov for mere efterværn for helt at kunne magte en selvstændig tilværelse. Efter krisecenteropholdet tumler kvinderne stadig med en lang række af problemer. Nogle kvinder har svært ved at takle relationen til deres eksmand, fx i forbindelse med samvær, andre kvinder oplever, at deres børn har problemer, eller de oplever selv at være i krise, og føler sig ensomme, fordi de står helt alene med deres problemer. De etniske minoritetskvind-

der giver endvidere udtryk for, at de fortsat i mange tilfælde har brug for støtte til kontakten med de offentlige myndigheder.

Det arbejde, der har været påbegyndt på krisecentret og senere fulgt op gennem efterværnsindsatsen, har været med til at sikre kvinderne et skridt på vejen til et selvstændigt liv, men for nogle af kvinderne er der sta-

dig et stykke vej eller lang vej igen, og de har behov for mere hjælp. Dette har ikke været muligt inden for projektets rammer, men det vil være ønskværdigt for en fremtidig efterværnsindsats, at den anerkender, at kvinder er forskellige, og at indsatsen i det omfang, det er muligt, bør tilgodeses den enkelte kvindes og det enkelte barns individuelle behov.

Bilag

Vi har gennem de sidste 9 år fra 1996 til 2004 lavet statistik på alle de børn, som har boet på Boligfondens Krisecenter. Vi har gennem strukturerede samtaler med børnenes mødre fået oplysninger om børnenes livsomstændigheder og opvækstvilkår.

Der har i den 9-årige periode boet 497 børn på Boligfondens Krisecenter.

41 % af børnene havde boet på krisecenter før opholdet på Boligfondens Krisecenter.

95 % af børnene har overværet den fysiske vold mod deres mor. Den fysiske vold børnene har oplevet mod deres mor, er fx slag i ansigtet med flad hånd eller knytnæve, spark, kast, rusk, kvælertag, hevet i hår, slag med genstande, brændemærker, indespærring, fastholdelse, seksuelle overgreb eller krænkelser, trusler med kniv eller våben.

Vi betragter det børnene har overværet, som psykisk vold. Det er beviseligt traumatisk at være vidne til vold, som man ingen magt eller mulighed har for at forhindre. I udgangspunktet vurderer vi, at alle de børn, som har boet på krisecentret er udsat for psykisk vold, idet alle børnene i kortere eller længere tid har levet i en anspændt og nervøs atmosfære. Børnenes hjem har som oftest været præget af uforudsigelig adfærd, hyppige skænderier mellem deres forældre, aggression, verbale krænkelser, trusler og følelsesmæssig isolering, hvor barnets følelser er blevet negligeret, ignoreret eller overset.

40 % af børnene har selv været udsat for fysisk vold. Den fysiske vold, børnene har været udsat for, er enten vold direkte møntet på at forvolde barnet skade eller vold i opdragelsesøjemed. Voldens karakter mod børnene er stort set den samme vold, som deres mødre har været udsat for. Dette kan umiddelbart virke voldsomt og skræmmende, men med tanke for, at den der udøver volden, er den/de samme personer, er det måske ikke så uforståeligt endda. Volden er, uanset om det er vold i forbindelse med opdragelse eller ej, direkte skadelig for børnenes selvopfattelse, psykiske udvikling og sundhed.

I 85 % af tilfældene er det børnenes biologiske far, som har udsat deres mor for vold. Dette ved vi betyder, at langt de fleste børn skal fortsætte med at have kontakt til den, som har udsat deres mor og evt. dem selv for vold, idet faderen har ret til samvær under den ene eller anden form. Vi ved, at samarbejdet omkring samværet ofte er kompliceret for mødrene, der i langt tid efter skilsmisse er angst for og frygter den tidligere partner.

20 % af børnene og deres mødre flyttede efter opholdet på krisecentret tilbage til den voldelige mand.

I 55 % af tilfældene har personalet under eller efter opholdet på krisecentret underrettet socialforvaltningen, idet vi har været alvorligt bekymret for barnets aktuelle livssituation, generelle udvikling, sundhed og trivsel.

Litteraturliste

- Abrahamowirz, Finn. 1999. Det handler om mennesker: En indføring i psykologi. Gyldendal, København.
- Andersen, John. 1999. Børn og familier med særlige behov: Metoder i specialdagtilbud. Socialministeriet, København.
- Arrhenius, Jan. 1995. "Eventyrmetoden: En genvej til dialog med børn", Munksgaard/Rosinante.
- Behrens, Hanne Lilholt. 2002. 5230 børn på krisecenter: En deskriptiv undersøgelse. Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte.
- Brørup, Mogens, Lene Hauge & Ulrik Lysager Thomsen. 1992. Psykologihåndbogen. Gyldendals bogklub, København.
- Christensen, Else. 1984. Vold ties ikke ihjel: En bog om vold mod kvinder i parforhold. Nyt Nordisk forlag.
- Christensen, Else. 1998. Opvækst eller overlevelse: Psykisk forsvar mod vold og strategier for overlevelse. SIKON, København.
- Christensen, Else & Lennie Persson. 1998. Når mor får bank: En mosaik om børn i voldsramte familier. SUS, København.
- Cullberg, Johan. 1993. Krise og udvikling: En psykoanalytisk og socialpsykiatrisk studie. Hans Reitzel, København.
- Dall, Mads Ole & Solveig Hansen. 2001. Slip anerkendelsen løs. Frydenlund, København.
- Dauidsen Nielsen, Marianne & Nina Leick. 2001. Den nødvendige smerte: Om tab, sorg og adskillelsesangst. Socialpædagogisk Bibliotek.
- Egeland, Thor Aage & Borrik Schjødt. 1989. Fra systemteori til familierapi. Tano, Oslo.
- Hessle, Sven. 1995. Samtaler med B: Om at finde sit sprog. Hans Reitzels Forlag, København.
- Højlund, Peter & Søren Juul. 2005. Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde. Hans Reitzels Forlag, København.
- Isdal, Per. 2000. Meningen med volden. Kommuneforlaget, Oslo.
- Jerlang, Espen. 2002. Barnets udvikling – en helhed: Psykologiske og pædagogiske temaer. Socialpædagogisk Bibliotek, København.
- Jerlang, Espen et. al. 2002. Barnets udvikling – en helhed: Psykologiske og pædagogiske temaer. Gyldendal Uddannelse.
- Killen, Kari. 1995. Omsorgssvigt er alles ansvar. Hans Reitzel, København.
- Killen, Kari. 2002. Barndommen varer i generationer. Pædagogisk Bogklub, København.
- Lundgren, Eva. 2001. Våldets normaliseringsprocess – Två parter – två strategier. ROKS, Stockholm.
- Møller, Mogens. 2002. I fars vold. Kommuneforlaget, Oslo.
- Nielsen, Sissel Lea. 2005. Etniske minoritetskvinder på krisecenter – et metodehæfte. Videns- og formidlingscenter for Socialt Udsatte.
- Rosenberg, Marshall B. 2000. Ikkevoldelig kommunikation - girafsprø: Brug din indfølelse og få både dine egne og andres behov tilgodeset. Borgen, København.
- Råkil, Marius. 2002. Mænds vold mod kvinder. Universitetsforlaget, Oslo.
- Krisecentrenes årsstatistik:
LOKK Årsstatistik 2003, Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte
LOKK Årsstatistik 2004, Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte
LOKK Børnestatistik 2004, Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte
- For mere information se: www.lokk.dk og www.vfcudsatte.dk

Denne rapport kan downloades
som PDF på www.bfkc.dk

Boligfondens Krisecenter